

הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם

«Αἱ λυχνίαὶ αὗται εἶναι ἱεραὶ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς
νά χρησιμοποιοῦμεν αὐτάς»

(«Σααρέ Τεξιλάν», σελ. 579).

Ὁ Δεκάλογος ἐν Οὐρανοῖς

Κύρ Μωσῆ!... Αἱ κύρ Μωσῆ!... πού εἶναι;... Ἡ φωνή τοῦ γηραιοῦ Σαβαώθ ἀντήχησε βροντώδης εἰς τόν Παράδεισον, τοῦ ὁποῖου ἡ ἡλιοφειγγής καί διαυγεστάτη ἀτμόσφαιρα ἐσειοθῆ ἐκ τοῦ ἤχου.

Ὁ ταξιάρχης Γαβριήλ παρέστη μετὰ φόβου καί σεβασμοῦ ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου.

— Ἀγιώτατε, εἶπεν ὁ ἀρχάγγελος, ὁ Μωσῆς πρό ὀλίγου ἦτο ἐκεῖ κάτω μαζί μέ τόν Ἥλιον καί μέ τόν Νῶε...

— Νά ἔλθῃ ἐδῶ ἀμέσως!

Ὁ Γαβριήλ ἐξεκίνησε καί σχεδόν ἐν ἀκαρεῖ ἐφθασεν εἰς τήν ἄλλην ἄκρην τοῦ ἀχανοῦς Παραδείσου, χάρις εἰς τὰ τεράστια ἐκεῖνα βήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέδωκεν αὐτῷ ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ μας Παναγιώτου Σούτσου, περιγράφοντος αὐτόν εἰς τόν Μεσσιαν ὡς διανύοντα δι' ἐνός μόνου βήματος τήν ἀπόστασιν τήν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τοῦ Ἥλιου καί τοῦ Ἀραράτ!

Ὁ Σαβαώθ ἀνέμενεν ἐν τούτοις σύννοος καί μετρῶν τὸ κομβολόγιόν του.

— Βάρυπνος ἐξύπνησε σήμερα ὁ Πανάγαθος! εἶπε πονηρῶς ἐν μικρὸν Χερουβείμ.

— Κάνε τή δουλειά σου ἐαυτὸ! εἶπε ἐπιτιμήσας αὐτὸ αὐστηρῶς ὁ διευθύνων τήν οὐράνιον ὀρχήστραν ἀρχάγγελος.

Ὅτε ὁ προφήτης μέ τήν μεγάλην λευκὴν του γενειάδα ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Σαβαώθ, ἐνόησεν ἐκ τοῦ βλοσυροῦ βλέμματός ὅπερ ἐρρίψεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Αἰώνιος, ὅτι περί σοβάρου τίνος ἐπρόκειτο.

— Πού μοῦ ἦσουν, κύρ Μωσῆ, ὅπου σ' ἐζητοῦσα; ἠρώτησεν αὐτόν δυσθυμῶς καί σχεδόν ἀποτόμως.

— Ἐκεῖ κάτω, Ἀγιώτατε, ἐσυνωμιλοῦσαμεν μαζί μέ...

— Ἐσυνωμιλοῦσατε;... βέβαια! κουβέντα καί ραχάτι! Καί τί σᾶς μέλει τήν εὐγενεία σας!... Καί τί τόν μέλει τόν κύρ Ἥλια!... πάγει ὁ καιρός ὅπου τοῦ ἐπῆγγιναν τροφή τὰ κοράκια εἰς τὸ σπήλαιον! Ἐδῶ εἰς τόν Παράδεισον ἔχει καλὸ χουζούρι!

— Ἀγιώτατε!...

— Σιωπή καί ἄκουε. Δέν πάμε καλὰ, κύρ Μωσῆ! εἶναι πολὺς καιρός ὅπου τὸ βλέπω· ἐχθές εἶδα καί τὰς μηνιαίας καταστάσεις τῆς κινήσεως τοῦ Παραδείσου... Λίγος κόσμος, πολὺ λίγος μπαινει. Οἱ στερεότυποι καί οἱ συνηθισμένοι· κανένας ἐπαίτης σακάτης, κανένας γέρος μοναχός, κανένας δυστυχισμένος μέτοχος χρωκοπηράσης ἐταιρείας, κανένας ταλαίπωρος συνταξιούχος τῶν 15 δραχμῶν.

— Τὸ βλέπω κι ἐγὼ! εἶπε περιλύπως ὁ Μωσῆς.

— Ἐνῶ ἐκεῖ κάτω, ἐξηκολοῦθησεν ὁ Ἀναρχος ρίπτων βλέμμα φθόνου σχεδόν πρὸς τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεφελῶν διαφαινόμενον χάος, ὅπου ἦσσαν ἔκ διαλειμάτων ἡ ἐρυθρὰ ἀντανάκασις τῶν φλογῶν τῆς Κολάσεως, ἐκεῖ κάτω φαίνεται ὅτι κἀμύνουν δουλειὰ χρυσή. Ὁ Σατανὰς κατήνησεν νὰ γίνῃ τεμπέλης· δέν μηχανεύεται πλέον δόλους διὰ νὰ κεράσῃ ψυχὰς· πηγαίνουν μόνοι τους οἱ μουστερήδες! Ἀλλοτε ἤρχετο κάπου κάπου νὰ μοῦ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν νὰ πειράξῃ κανένα, τόν ἰὼβ, τόν Φάουστ... τώρα οὔτε δέν καταδέχεται. Ἀσχημὴ δουλειά!

— Αὐτὸ ἐλέγαμε καί ἡμεῖς μέ τόν Νῶε καί τόν Ἥλιον!

— Ἐ, καί τί ἐλέγατε;

— Ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ρεκλάμα, ὅπως κἀμνει ἡ Ἐταιρεία τοῦ Σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν Πειραιῶς διὰ τὸ Φάληρον, νὰ διοργανώσουν τίποτε ἵπποδρομίας ὁ Ἄγ. Γεώργιος καί ὁ Ἄγ. Δημήτριος...

— Καλὸ κι αὐτό, εἶπεν ἀφού ἐσκέφθη ὀλίγον ὁ Σαβαώθ, ἀλλὰ δέν ἄρκει. Χρειάζονται μέτρα ριζικότερα! Δέν μοῦ λέγεις, Μωσῆ, πόσος καιρός εἶναι πού ἐδημοσιεύσαμεν τόν Δεκάλογον;

— Μά!... Ξεῦρω κι ἐγὼ; Πού μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑπολογίσῃ τώρα μέ τήν νέαν ἐπιστήμην!

— Ἐπάνω κάτω!

— Ἐπάνω κάτω... πέντε χιλιάδες χρόνια!

— Πέντε χιλιάδες χρόνια! ἐπανελάβε σείων τήν κεφαλὴν ὁ Σαβαώθ. Ἐκατάλαβες! πέντε χιλιάδες χρόνια!... ἕνας λόγος εἶναι! πολλὰ πράγματα ἡμποροῦν νὰ γηράσουν μέσα εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα. Κοντεύω νὰ γηράσω ἐγὼ ἀπὸ τότε... καί ἄς μέ λέγουν Αἰώνιον! προσέθηκε μειδιῶν καί παρατηρῶν τήν κατάλευκον γενειάδα του.

— Λοιπὸν τί λέγετε, Ἀγιώτατε;

— Ὁ Δεκάλογός μας ἐγήρασε πολὺ, Μωσῆ, ἀπὸ τότε... Πρέπει νὰ ἐπιφέρω μετarrυθμίσεις εἰς αὐτόν... μετarrυθμίσεις ριζικάς. Ἄς κἀμμεν μίαν δοκιμὴν ἐκ τοῦ προχείρου. Λέγε μου σέ παρακαλῶ, μίαν μίαν τὰς ἐντολὰς.

Ὁ Μωσῆς ἤρχισε νὰ ξέτῃ τὸ σῦς.

— Ἐκατάλαβα! εἶπεν ὁ Ὑψίστος, στοιχηματίζω πῶς τὰς ἐξέχασες!

— Μά!... ὕστερα ἀπὸ πέντε χιλιάδες χρόνια! εἶπεν ὁ Μωσῆς μειδιῶν.

— Καί ἔχομεν τήν ἀπαίτησιν νὰ τὰς ἐνθυμῆται ὁ κόσμος, ἀφού δέν τὰς ἐνθυμείσαι σὺ ὅπου τὰς ἐγράψες! Φέρε γρήγορα τὰς πλάκας.

Ὁ Μωσῆς ἀπελθὼν ἐκόμισε τὴ βοήθεια δύο ἀγγέλων τὰς δύο βαρυτάτας πλάκας τοῦ δεκαλόγου, ἃς ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ Σινά.

— Φαντάσου καιρός πού ἀπέρασε ἀπὸ τότε, εἶπεν ὁ Πανάγαθος, ἐγράψαμεν ἀκόμη εἰς τήν πλάκα!

Τὸ παρεστῶς πλήθος τοῦ Χερουβείμ καί Σεραφεὶμ ἀνεκάγχασε διὰ τὸ λογοπαγνισμὸν τοῦ Κυρίου.

Ὁ Μωσῆς ἤρχισε ν' ἀναγινώσκῃ μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐντολὰς τοῦ θείου νόμου.

— Ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ὁ Θεός σου κ.λπ.

— Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον ἄρθρον ὅπου ἐξασφαλίζει τήν δυναστείαν μου, μολονότι... ἃς εἶναι, παρακάτω!

— Οὐ ποιήσεις σεσαυτὶ εἰδωλον, οὐδὲ παντός ὁμοίωμα...

— Ἀς εἶναι καὶ αὐτό!... Φθάνει νὰ κἀμύνουν τὰ ὁμοιώματα μέ τέχνην, διότι ἔτυχε νὰ ἰδῷ κατὰ Πλάτωνα ἐμπρὸς εἰς τήν Ἀκαδημίαν τῶν Ἀθηνῶν!... Δέν πειράζει, λέγε παρακάτω.

— Οὐ λείψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ...

— Τώρα τὸ προκώψαμε! ἀνέκραξεν ὁ Ἀναρχος· τὸ ὄνομά μου, Ἀχ! πόσα ἀκούει κάθε μέρα τὸ κακόμοιρο!... Ἀλλὰ πάλι τί θ' ἀκούσω ἂν δέν ἦτο καὶ αὐτὴ ἡ ἀπαγόρευσις! Ἐξακολουθεῖ.

— Μνησθῆτι τήν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζεις αὐτήν...

— Ναῖσκε!... Ἀλλὰ ἔχομεν τοὺς Διαμαρτυρομένους, βλέπεις, ὅπου ἐμβαίνουν εἰς τόν Παράδεισον μόνον καί μόνον διότι δέν γδύνουν τὸν πλησίον τήν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου; δηλαδὴ τῆς Κυριακῆς. Ἐδῶ τὰ μπλέξαμε μέ τὸ Σάββατο καί τήν Κυριακὴν, σὺν νὰ ἡμεθα συντάκται ἑλληνικῶν νομοσχεδίων. Ἀν ἀποκλείσωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ἀρετὴν, ὅλοι οἱ Λόρδοι θὰ πηγαίνουν εἰς τὴν Κόλασιν καί δέν μὲς συμφέρει. Παρακάτω.

— Οὐ φονεύσεις...

— Ἀ, μάλιστα!... Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἰδοῦμε τώρα μέ τήν ἀπαγόρευσιν τῆς ὀλοφονίας.

— Οὐ...

— Ἐμπρὸς!

— Οὐ... οὐ...! ἐπανελάβεν ὁ Μωσῆς διστάζων.

— Οὐξ καὶ ξερός! εἶπεν ὁ Σαβαώθ ἀνυπομονῶν, λέγε!...

— Ἀλλὰ, Ἀγιώτατε...

— Ἐκατάλαβα, εἶπεν ὁ Σαβαώθ· εἶναι ἡ ἐβδόμη ἐντολή!... Μουρντάρικη δουλειά!... Καί μολονότι ἔχομεν ἐδῶ μέσα τόν Προφητὰνακτα, ὁ ὁποῖος τὰ ἐψωσε μέ τὴ γυναῖκα τοῦ Οὐρία... ὅπως δῆποτε ἡ ἠθική!... Πάρα πέρα!...

— Οὐ κλέψεις...

— Ἀ! στάσου ἐδῶ!... εἶπεν ὁ Ὑψίστος. Ἐδῶ δέν ἔχει καμμίαν δικαιολογίαν.

Πρὸ καιροῦ τὸ βλέπα διὰ αὐτὴ ἡ ἐντολή ἦτο περιττή. Τώρα ἐπαράγινε τὸ πράγμα! Μὴ πᾶς μακρυὰ· πιάσε τήν Ἑλλάδα· ἐκεῖ πέρα κλέφτουν ὡς καὶ τὰ ἐμβρυα ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας των. Εἶναι τώρα καμπόσοι μῆνες μάλιστα ὅπου δέν βλέπεις τίποτε ἄλλο παρὰ σειρὰν ἀτελεύτητων κλοπῶν. Ἀπὸ ἐκείνην τὴν εὐλογημένην χώραν ὅπου εἰχαμεν ἄλλοτε τοὺς καλυτέρους μας πελάτας, τώρα δέν ἡμπορεῖ οὔτε ἕνας νὰ ἐμβῇ εἰς τόν Παράδεισον. Ἀνθρώποι οἱ ὁποῖοι ἐγήρασαν εἰς τὴν ἀρετὴν καί τὴν τιμιότητα, ἀνθρώποι οἱ ὁποῖοι ὡς καί εἰς τόν ἐσπερινὸν ἐπῆγγιναν, ἀκοῦς! ἀπεδείχθησαν εἰς τὸ ὕστερον κλέπται! Εἶναι ἀπελπισία! αὐτὴ ἡ ἐντολή πρέπει νὰ καταργηθῇ.

Ὁ Μωσῆς ἠθέλησε ν' ἀντιτείνῃ συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ δεκαλόγου του, ὅτε αἰφνης θόρυβος μέγας ἠκούσθη παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Παραδείσου καὶ πρὶν ἢ προφθάσῃ ὁ Ὑψίστος νὰ ἐρωτήσῃ τί τρέχει, ἐνεφανίσθη ὁ Πέτρος ὁλοπύφωρος ἐκ τοῦ θυμοῦ.

— Μ' ἔκλεψαν, Θεέ μου! ἐβόα θρηνηδῶς ὁ Ἀπόστολος, μ' ἔκλεψαν!... ὀλίγας μετοχὰς ὅπου εἶχα... τὰς οἰκονομίας μου!

— Ὅριστε! εἶπεν ὁ Ὑψίστος ἀποτεινόμενος πρὸς τόν Μωσῆν, τὰ βλέπεις; Ὡς κι ἐδῶ μέσα! Ἀν δέν καταργήσωμεν τὴν ἐντολήν, θὰ διώξωμεν καὶ αὐτοὺς ὅπου ὑπάρχουν μέσα!

Καί ἐπειδὴ ὁ Μωσῆς ἀκόμη ἐδίσταζεν, ὁ Ὑψίστος ἐξέτεινε τὴν δεξιάν καί διὰ τοῦ θείου του δακτύλου διέγραψεν ἀπὸ τῆς πλακὸς τὴν ὀγδόην ἐντολήν.

Καί ταυτοχρόνως διέταξε ν' ἀναγγεῖλουν τὸ γεγονός εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, διὰ νὰ ἀνακινώσῃ αὐτὴ εἰς τοὺς ἐκδότας τῶν Κατηχησέων.

Φωτ. Εξωφύλλου: Ἐπαργυρὴ Χανουκία, Πολωνία 19ος αἰώνας.

ΔΕΞΙΩΣΗ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ
ΣΕΡΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α'
Μεταξύ τών καθισμένων: 'Από άριστερά ο πρώτος είναι ο Μεναχέμ Σιμαντώβ και από τούς όρθίους ο τέταρτος
είναι ο 'Οβαδία 'Αζαρία, διακεκριμένα μέλη τής τότε 'Ισραηλιτικής Κοινότητας.
('Από τό βιβλίο του Γ. Καφταντζή
«Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα»,
«'Ορφέας» Σερρών 1985, σελ. 21).

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οί ‘Εβραίοι

(‘Η «'Οργάνωση Θεσσαλονίκης» 1906 - 1908)

‘Από τά απομνημονεύματα του ‘Αθαν. Σουλιώτη Νικολαΐδη

Από τά απομνημονεύματα του ‘Αθαν. Σουλιώτη - Νικολαΐδη γιά τήν «'Οργάνωση Θεσσαλονίκης» (έκδοση ΙΜΧΑ - 'Απομνημονεύματα Μακεδονικού 'Αγώνα, 1984) αναδημοσιεύουμε μερικά αποσπάσματα πού αναφέρονται γενικά στούς 'Εβραίους τής Θεσσαλονίκης.

‘Ο 'Αθανάσιος Σουλιώτης (1878 - 1944) υπήρξε στρατιωτικός καταγόμενος έκ τής Σουλιωτικής οικογενείας Κολιοδημήτρη. Δίδαξε γεωγραφία στήν Σχολή τών Ευελπίδων. Έλαβε ένεργό μέρος στόν Μακεδονικό 'Αγώνα, υπό τό ψευδώνυμο Νικολαΐδης, συστήσας και διευθύνας τήν «'Οργάνωση Θεσσαλονίκης». Σέ συνεργασία μέ τόν 'Ιωνα Δραγούμη συνέστησε τήν «'Οργάνωσιν Κωνσταντινουπόλεως», τήν όποία και διεύθυνε μέχρι τό 1912. Μετέσχε τών Βαλκανικών πολέμων. Δημοσίευσε τά έργα «Γράμματα από τά βουά», «Οί κάτοικοι τής Μικράς 'Ασίας».

Οκαιρός ήταν κάκιστος και τό πλοίο μικρό και ακάθαρτο· θυμούμαι ότι είχα υποφέρει έλεεινά. “Όταν ήμώρεσα ν’ άνεβώ στό κατάστρωμα μόλις είχε άρχίσει νά διακρίνεται ή Θεσσαλονίκη· κάτι σάν πολιτεία στόν μυχό του τρικυμισμένου Θερμαϊκού, κάτι πολύ λίγο, μικρό, πέρα από τά κύματα, στήν άκρη τής γύρω έρημης γής, κάτω από τόν σταχτί ουρανό.

Είναι ανάγκη νά είπώ γιά τή Θεσσαλονίκη περισσότερα από όσα έγραψα πιά πάνω. “Ενα πλήθος έντυπώσεις ξανάρχονται νά μου περισπάσουν τό νοΰ και νά μου αλλάξουν τή διάθεση κάθε φορά πού δοκιμάζω νά γράψω τήν «'Οργάνωση Θεσσαλονίκης». Είμαι ανάγκη νά μιλήσω πρώτα γι’ αυτές, μήπως έτσι τίς παραμερίσω εύθυσ έξ άρχής.

‘Η σιδηροδρομική συγκοινωνία, πρό πάντων ή διά τής Σερβίας, μέ τήν Κεντρική Εύρώπη, ξαναζωντάνεψαν τό έμπόριον τής Θεσσαλονίκης, έμπόριο πού είχε τελευταία φορά άκμάσει τόν καιρό τής βενετσιάνικης θαλασσοκρατορίας. Μέ τήν κατασκευή τών σιδηροδρόμων άρχισαν νά γίνονται και όσα άλλα έδωσαν στή Θεσσαλονίκη, όταν τήν πρωτογνώρισα, τή μορφή νεότερης εύρωπαϊκής πόλης. ‘Η κατασκευή τών σιδηροδρόμων άρχισε

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οί ‘Εβραίοι

‘Ο Παύλος Μελάς

Με στολή Μακεδονομάχου σε πίνακα Γ. ‘Ιακωβίδη

κατά τό 1870, ή συγκοινωνία μέ τό Μοναστήρι τό 1892, μέ τήν Πόλη τό 1897 καί μέ τήν Κεντρική Εύρώπη τό 1883. ‘Η Θεσσαλονίκη ως τό 1868 έμενε περιτειχισμένη από Ξηράς καί θαλάσσης· τό 1878 έτελείωσε ή κατεδάφιση του παραλίου τείχους καί τών χερσαίων από τήν ‘Εγνατία καί κάτω. Σύγχρονα περίπου κατασκευάστηκε ή προκυμαία καί ή λεωφόρος Χαμιδιέ, ή σημερινή λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας.

Μέσα σέ δέκα, δεκαπέντε χρόνια ισιώθηκαν, στρώθηκαν πολλοί δρόμοι τής πόλης καί ανοίχθηκαν μερικοί νέοι· κτίσθηκαν πολλές καινούργιες οίκοδομές δημόσιες, προπαγανδών, επιχειρήσεων, ιδιωτικές· όταν τό 1890 πυρκαγιά κατέστρεψε τίς έβραϊκές συνοικίες ξανακτίσθηκαν στά νεώτερα σχέδια δρόμων καί σπιτιών· σ’ αυτό όπως καί σέ πολλά άλλα έβοήθησαν τούς ‘Εβραίους τής Θεσσαλονίκης οί όμογενείς τους του έξωτερικού, πρό πάντων ό ίδρυτής τής Alliance Israelite Universelle βαρώνος Μαυρίκιος Χίρς, πλουσιώτατος επιχειρηματίας, ό όποιος καί είχε πρώτος συστήσει εταιρεία γιά τήν κατασκευή σιδηροδρόμων στήν Τουρκία. ‘Η Θεσσαλονίκη απόκτησε άεριοφωτισμό κατά τό 1890, ηλεκτροφωτισμό κατά τό 1906 καί ηλεκτρικά τράμ κατά τό 1908. Τό 1904 έτελείωσε καί ή κατασκευή του λιμένος, πού είχε άρχίσει κατά τό 1896.

‘Αλλά ή Θεσσαλονίκη μέ τήν τουρκική κυριαρχία είχε κρατήσει ως τά μέσα του περασμένου αιώνα σχεδόν ά-

μετάβλητο τόν μεσαιωνικό, ανατολίτικο χαρακτήρα της. Πόσο ήμπορούσε νά τήν αλλάξει ό σύγχρονος δυτικός μέσα σέ 30 χρόνια, όσο καί νά ήταν βιαστικός; Κόσμος όλόκληρος τά παλιά, γερασμένα, αλλά πάντα ζωντανά, πάντα άσυγχώνευτα μέ τά καινούργια, θύμιζαν κάθε στιγμή τήν ιστορία μιås πολιτείας πού ζούσε άδιάκοπα από 2.300 χρόνια, πού είχε τόσες φορές άκμάσει, λάμψει. Στο κέντρο τής Θεσσαλονίκης, στή διασταύρωση τής ‘Εγνατίας μέ τήν όδό Σαμπρή πασα, τήν σημερινή Βενιζέλου, ή δεύτερη, πριν άνηφορίζοντας συναντήσει τήν πρώτη, ήταν σκεπασμένη μέ εύλινη στέγη, σάν παζάρι τουρκικό. ‘Η Θεσσαλονίκη έμενε πάντα πυκνοκτισμένη, γιατί άνέκαθεν ήταν μιά πόλις - φρούριο. Στίς περισσότερες συνοικίες πολλά σπίτια μαζί συγκοινωνούσαν από τίς έσωτερικές αύλές τους, γιατί πάντα ήταν καλό νά φυλάγονται οί οικογένειες από τά μάτια τών γενιτσάρων καί κάθε αλλόθρησκου. Καί μέ όλες τίς μεταρρυθμίσεις, τίς Reformes, οί περισσότερες έκκλησίες τών ραγιαδών έμεναν πάντα κρυμμένες μέσα σέ αύλές μέ ψηλούς μανδρότοιχους, πίσω από τά σπίτια, γιά νά μήν έρεθίζεται ό μουσουλμανικός φανατισμός.

‘Αν καί μέ τό άπλωμα τής πόλης μαζί μέ τόν νέο τρόπο ζωής, οί κάτοικοι άνακατεύονταν όλοέν πιά πολύ, έν τούτοις ήμπορεί κανείς νά ειπή ότι οί περισσότεροι έξακολουθούσαν νά κάθονται όπου τούς είχε τοποθετήσει πρό τεσεεράμιση αιώνων ό κατακτητής· οί Μουσουλμάνοι άνετα στήν επάνω πόλη, όπου ό όρίζων ήταν άνοικτός καί όπου δέν έφθανε ό θόρυβος καί ή άκαθαρσία τής άγοράς καί τής σκάλας του λιμανιού· οί Ρωμηοί στριμωγμένοι πρός τό ανατολικό τείχος, κατά τόν ‘Ιππόδρομο, τήν Καμάρα καί τήν πόρτα τής Καλαμαριάς· οί ‘Εβραίοι πρός τό παράλιο τείχος καί τήν άγορά· ό Φραγκομαχαλάς δέν θύμιζε μόνο μέ τό όνομά του ότι εκεί, μετάξυ τής άγοράς καί τής σκάλας του λιμανιού, κάθονται έπί αιώνες οί καθολικοί, οί Λεβαντίνοι, αλλά διατηρούσε πάντα κάτι ίταλικής πόλης, πρό πάντων κοντά στήν Immaculée Conception, τήν έκκλησία τών Λαζαριστών, πού είχε πρωτοκτιστεί κατά τά μέσα του 17ου αιώνος. Κανένα παλιό ή άρχαίο κτίριο δέν ήταν μνημείο μόνο, θέμα μόνο. ‘Αλλά καί τά πιά γερασμένα, άγορές, λουτρά, χάνια, έκκλησίες, έλλειτουργοΰσαν πάντα. ‘Η τουρκοβυζαντινή θολωτή άγορά τής Θεσσαλονίκης ήταν γεμάτη μικρομάγαζα ψιλικών καί ύφασμάτων τής μόδας, γερμανικών αΰστριακών τών περισσότερων.

‘Από τά 40 τζαμιά τής Θεσσαλονίκης τά περισσότερα ήταν οί βυζαντινές άλλοτε έκκλησίες της μέ τίς τοιχογραφίες καί τά ψηφιδωτά άσβεστωμένα, σκεπασμένα μέ τά ρητά του Κορανιού· στό Κασιμιέ τζαμί, τήν μεγάλη βυζαντινή βασιλική του ‘Αγίου Δημητρίου, ό Χότζας, μέ ένα μικρό μπαξίς, σ’ άφηγε τόν Χριστιανό νά μπεις νά προσκυνήσεις τό άγίασμα του μυροβλύτη πολιούχου στή σκοτεινή γωνία του νάρθηκα. ‘Η άψίς του Γαλεριού, κτίσμα του 3ου μ.Χ. αιώνος, άκούμποσε τά ανάγλυφα βάθρα της σέ άντικρυστά ρωμαϊκά μικρομάγαζα τής ‘Εγνατίας· κάτω από τό τόξο της, πρόχειρα έπισκευασμένο μέ τουβλα, τό ύδροχρωματισμένο τριανταφυλλί, περνούσε τό ηλεκτρικό τράμ χωρισμένο μέ μπεντέ σέ άνδρωνίτη, καί γυναικωνίτη γιά τίς χανούμισες. Πληθος σπίτια τής επάνω από τήν ‘Εγνατία πόλης ήταν κολημένα στά τείχη τά βενετσιάνικα, βυζαντινά, ρωμαϊκά, μακεδονικά πού άνηφορίζαν βαριά καί συλλογισμένα πρός τό ‘Επταύργιο. Στήν άκρόπολη, τό «Μαστροΰδι», όπως τό έλεγαν οί παλιοί Θεσσαλονικιοί, οί φυλακές ή-

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οί ‘Εβραίοι

ταν πάντα γεμάτες. ‘Ο τουρκοβενετσιάνικος στρογγυλός πύργος, πού είχε απομείνει από τό παράλιο τείχος, ό «Κανλή Κουλές», (ό «Πύργος του Αϊματος») είχε καταντήσει αποθήκη στρατιωτικών ειδών: άσβεστωμένος ό χοντρός πύργος, φάνταζε ώραιος καθώς στέκονταν στην άκρη της προκουμιάς, λευκός κοντά στη γαλανή θάλασσα (τό 1904 - 1906) έχρησιμοποiehήθe ως φυλακή άνταρτών).

Σέ καμιά πόλη της ‘Ανατολής δέν ήταν μαζεμένοι τόσο πολλοί ‘Εβραίοι καί σέ καμιά ίσως πόλη του κόσμου δέν ήταν τόσο περισσότεροι από τούς άλλόθρησκους συμπολίτες τους, όσο στη Θεσσαλονίκη της εποχής του Μακεδονικού ‘Αγώνος, στην Γιαουντή - Σελανίκ, όπως την όνομαζαν οί Τούρκοι. Κάθε Σάββατο καί τίς άλλες μεγάλες έβραϊκές εορτές, ή αγορά σχεδόν έκλεινε καί σόπαζε: πλήθος ‘Εβραίοι καί ‘Εβραϊσες, φόρεμα καί ύφος γιορτινά, έκαναν περίπατο στην προκουμιά, στον κήπο του Λευκού Πύργου καί εγγέμιζαν τά καφενεία, τά κέντρα διασκεδάσεως. Καί δέν ήταν μόνον πολλοί, αλλά είχαν καί τό όμοιο μεταξύ τους, έτσι πού μπορεί κανείς νά ειπεί ότι τό βασικό χρώμα της κάτω της ‘Εγνατίας Θεσσαλονίκης ήταν έβραϊκό.

Περήφανοι γιά την καταγωγή τους οί “Έλληνες, βέβαιοι όλοι μαζί καί ό καθένας χωριστά γιά την έξυπνάδα τους, ήν ύπεροχή τους, ζηλιάρηδες καί φθονεροί σάν άδικημένοι, αλλά μαζί, φαινομενικά, εύπροσαρμοστώτατοι, ήταν πανταχού παρόντες. Τά μάτια τους έβλεπαν καί έλεγαν περισσότερα από τ’ άλλα. Μπορούσες νά τούς συμπαθείς ή νά τούς αντιπαθείς, αλλά δέν μπορούσες νά μήν τούς προσέξεις. Τέτοιοι, όπως άλλωστε όλοι οί “Έλληνες, οί Θεσσαλονικιοί φαίνονταν περισσότερο από όσοι πράγματι ήσαν. ‘Απεναντίας, έπρεπε νά μείνεις άρκετό καιρό στη Θεσσαλονίκη γιά νά αντιληφθείς ότι στη Θεσσαλονίκη υπήρχαν πολύ περισσότεροι Τούρκοι από όσους μπορούσες νά συμπεράνεις από τούς στρατιωτικούς, αστυνομικούς καί τούς άλλους υπαλλήλους, από τούς χοτζάδες καί τίς χανούμιες πού έβλεπες στην κάτω πόλη, ότι στην άρχοντική ήσυχία των άπάνω από την ‘Εγνατία τουρκικών συνοικιών ζούσαν καί τριάντα ίσως χιλιάδες Μουσουλμάνοι.

‘Ισπανικά των ‘Εβραίων, σεφαρεδίν, τουρκικά καί ελληνικά, τά μιλούσαν όλοι σχεδόν οί Θεσσαλονικιοί. ‘Εδώ κι εκεί άκουες καί κουανοβλάχικα, αρβανίτικα καί μακεδονοσλαυικά. ‘Αλλ’ όσοι είχαν μητρική γλώσσα τά πρώτα, ήταν όλοι σχεδόν “Έλληνες, από τούς ζωηρότερους μάλιστα. “Έλληνες ή Τούρκοι όσοι τά δεύτερα: καί πολλοί σλαυόφωνοι, “Έλληνες από τούς φανατικότερους. ‘Από τίς εύρωπαϊκές γλώσσες, επικρατούσαν τά γαλλικά, όπως σ’ όλην άλλωστε την ‘Ανατολή, όπου ή γαλλοϊησουιτική προπαγάνδα είχε άρχίσει από τόν 17ο αιώνα, ενώ τά γερμανικά, τά ιταλικά καί τά άλλα ξένα προπαγανδιστικά σχολεία ήταν πολύ νεώτερα. Είς την Θεσσαλονίκη δέ από τό 1873 τά σχολεία της Alliance Israélite Universelle, πού είχε την έδρα της στό Παρίσι, ήταν ένα νέο καί δυνατό κέντρο διαδόσεως των γαλλικών. Οί “Έλληνες της Θεσσαλονίκης, όπως άλλωστε όλοι της Τουρκίας, ήξεραν καί μιλούσαν ξένες γλώσσες περισσότερο από τούς “Έλληνες της ‘Ελλάδος. πρό πάντων, όμως, μιλούσαν γαλλικά οί ‘Εβραίοι: μου τύχαινε μάλιστα συχνά νά τούς άκούω νά τά μιλούν καί μεταξú τους μέ την έβραϊκή προσωδία, αλλά καί μέ φανερή την επιθυμία νά περάσουν, αν όχι γιά Γάλλοι, τουλάχιστον γιά κοσμοπολίτες, πράγμα πού μου έκανε πάντα κάποια κωμική καί

λυπηρή μαζί έντύπωση.

Τό σύγχρονο εύρωπαϊκό φόρεμα είχε βέβαια από καιρού επικρατήσει στη Θεσσαλονίκη. “Όλες, όμως, οί Μουσουλμάνες φορούσαν μαύρο γιασμάκι καί φερετζέ: αν ό φερετζές ήταν λίγο πολύ κομψευμένος επί τό εύρωπαϊκότερο, τό γιασμάκι έκρυβε πάντα τό πρόσωπο, όπως τά καφάσια τό έσωτερικό των τουρκικών σπιτιών. Πλήθος ‘Εβραίες φορούσαν ακόμα τό ισπανικό μπολερό καί την κόφια, μέ την μπρίντα καί την πλατεία πράσινη ταινία, την περίεργη κόφια πού θύμιζε παπαγάλο, αλλά καί στέμμα Φαραώνας χωρίς την ‘Ιβίδα. ‘Από τούς άνδρες δέν ήταν μόνον οί ιερωμένοι, παπάδες, χοτζάδες, χαχάμηδες, πού φορούσαν τό άρχοντικό τσουμπέ, αλλά καί πολλοί λαϊκοί γέροι, προπάντων ‘Εβραίοι, πού, μερικοί μάλιστα, μέ τίς λεπτές, τίς εύγενικές φυσιογνωμίες τους, μέ τά μεγάλα γένεια τους, θύμιζαν βιβλικές ζωγραφίες από τίς ώραιότερες.

Στην ‘Εγνατία, κατά τό δυτικό της τμήμα, όπου συχνάζουν οί χωρικοί, συναντούσε κανείς φορέματα πού ήταν άληθινοί πειρασμοί του νοϋ. Ποιάς εποχής π.χ. νά ήταν οί βάρβαρες φορεσιές των ‘Αρβανιτών στραγαλατζήδων, πού γαλανομάτηδες, τά ξανθότατα μαλλιά ξουρισμένα επάνω από τό μέτωπο, άφισμένα πίσω σάν μικρή χαίτη, θύμιζαν Γότθους; ‘Αλλά τό πλήθος των άνδρων καί όλες σχεδόν οί χριστιανές της Θεσσαλονίκης φορούσαν τά φράγκικα. Μέ τό όθωμανικό φεσάκι όμως όλοι σχεδόν οί άνδρες: ό «σαπκαλής», ό καπελλάτος, θά ήταν ξένος υπήκοος ή κανένας φαντασμένος καί αποθρασυμένος ραγιάς. Τά κόκκινα φεσάκια ήταν τό πρώτο πού κυτούσε στό μάτι του καθενός πού πρωτοπήγαινε στην Τουρκία. ‘Αλλά καί ό τρόπος πού φορούσαν τά εύρωπαϊκά καί τό πώς περπατούσαν, πώς κάθονταν, πώς κινούνταν μ’ αυτά, θύμιζε συχνά τό παλαιότερο φόρεμα. Θυμύμαι μάλιστα μερικούς, Τούρκους πού πάντων, πού όταν χαιρετούσαν μέ σεβασμό, όταν έκαναν τόν «τεμενά», ενώ έφερναν τό δεξί χέρι από χαμηλά, σάν νά προσκυνούσαν, στό στόμα, στό μέτωπο, μέ τό άριστερό σταύρωναν τίς άκρες του σασακιού τους πού δέν είχε την αιδημωσύνη του άντεριού.

“Ένα ανακάτωμα ντόπιων γερασμένων καί νεώτερων ξενικών, τά ήθη, τά έθιμα, ό τρόπος ζωής, έκφράσεως, ενεργείας, ένα ανακάτωμα του νεώτερου πολιτισμού της Δύσης πού βρίσκονταν στην άκμή του καί του πολιτισμού της καθ’ ήμās ‘Ανατολής πού παρήκμαζε, αλλά δέν ήταν δυνατόν νά σβήσει, γιατί τόν συγκρατούσαν στη ζωή όχι μόνον ή παράδοση, αλλά καί ή κληρονομική καί ή άμετάβλητη φύσις του τόπου. Πόσο τά δύο αυτά είδη πολιτισμού ήταν δυσκολοσυμβιβαστα καί μαζί την ψυχική κατάσταση πού βρίσκονταν οί Θεσσαλονικιοί, όπως άλλωστε όλοι οί ‘Ανατολίτες, εξαιτίας του άσυγχώνευτου ανακατώματός τους, δείχνει καί ή μουσική, ίσως, μάλιστα, βαθύτερα από κάθε τί άλλο.

‘Από τίς ελληνικές εκκλησίες, τίς χάβρες, τά τζαμιά μέ τούς ψηλούς μιναρέδες, άνάβλυζε πάντα ή μουσική των ένδοξότερων χρόνων της καθ’ ήμās ‘Ανατολής, ή μουσική μέ την όποιαν όλος σχεδόν ό λαός της Θεσσαλονίκης τραγουδούσε κάθε του αίσθημα. ‘Από τά σχολεία, όμως, καί τούς δασκάλους, όχι μόνο τούς ξένους, αλλά καί τούς δικούς μας, διδάσκονταν καί από τά θέατρα καί τούς διάφορους άρτίστες θηλυκούς καί άρσενικούς πού λυμαίνονταν την ‘Ανατολή, διαδίδονταν ή νεώτερη ιταλική, γαλλική, γερμανική καί όλοένα περισσότεροι Θεσσαλονικιοί δέν ήξεραν πού την κεφαλήν κλίνει, γιατί ή ά-

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οι ‘Εβραίοι

νατολίτικη μουσική δέν έλεγε πιά τά περισσότερα αίσθη-
ματά τους και ή φράγκικη δέν έλεγε σωστά κανένα.

...Φωτισμένες κατά την ώρα και τόν καιρό, εικόνες και
σκηές, άνθρωποι και άνθρωπινα έργα ή Θεσσαλονίκη
της εποχής του Μακεδονικού ‘Αγώνος. Εικόνες και σκη-
νές που συχνοσβήνουν ξαφνικά μπροστά στη λάμψη της
θάλασσας, του Θερμαϊκού όπως φαίνεται από τη Θεσσα-
λονίκη, μέ τό μικρό και τό μεγάλο Καραμπουρνού, έμβο-
λα στά τρικυμισμένα ή γαλήνια νερά, τόν ‘Ολυμπο στό
βάθος του όρίζοντα συνεφιασμένο ή γαληνότατο.

Καθένας που αγωνίζεται όποιον αγώνα, ξέρει πόσα
του κόσμου και του έαυτού του είναι ανάγκη ν’ άπαρνιέ-
ται κάθε ώρα και στιγμή!

Τήν εποχή του Μακεδονικού ‘Αγώνος ή Θεσσαλονίκη
είχε 150.000 περίπου κατοίκους, όπως δηλαδή άπάνω
κάτω και ή ‘Αθήνα, άν και ή πρωτεύουσα του ‘Ελληνικού
Βασιλείου είχε πενταπλάσια έκταση. Οικονομικό κέντρο
όχι μόνο της Μακεδονίας, αλλά και της Δυτικής Θράκης,
της ‘Αλβανίας και της ‘Ηπείρου, σέ άμεσες συναλλαγές
μέ την Κεντρική Εύρώπη, που πλημμύριζε την εποχή έ-
κείνη μέ τά βιομηχανικά της προϊόντα την ‘Ανατολή, τρί-
το έμπορικό λιμάνι της Τουρκίας, δεύτερο του Αιγαίου, ή
Θεσσαλονίκη κατά τόν Μακεδονικόν ‘Αγώνα ήταν μιά ά-
πό τις ζωηρότερες άγορές της ‘Ανατολής.

*

Ο ‘Ελληνισμός μέσα στη Θεσσαλονίκη ήταν αριθμη-
τικώς, οικονομικώς και κοινωνικώς πολύ άνώτε-
ρος από τους άλλους χριστιανούς, τους αντιπά-
λους του κατά τόν Μακεδονικό ‘Αγώνα. ‘Η ελληνική κοι-
νότης της Θεσσαλονίκης, ή μεγαλύτερη της Εύρωπαϊκής
Τουρκίας μετά την της Πόλης βέβαια, είχε 18 έκκλησίες,
ένα γυμνάσιο άγοριών και άλλο κοριτσιών, δέκα κατώτε-
ρα σχολεία, ένα διδασκαλείο μέ οικότροφείο, δύο ιδιωτι-
κές σχολές γλωσσών και έμπορίου, νοσοκομείο, όρφα-
νοτροφείο, γηροκομείο και όλα τά άλλα ιδρύματα των
μεγάλων ελληνικών κοινοτήτων. ‘Η Μητρόπολις Θεσσα-
λονίκης, μιά από τις αρχαιότερες της ‘Ανατολής, είχε
και πέντε ύποτακτικές έπισκοπές γύρω στην πρωτεύου-
σα, την Πολυανή, την ‘Αδραμερίου, την ‘Ιερισσού, την
Καμπανίας και την Κίτρος. ‘Ο Μητροπολίτης Θεσσαλο-
νίκης έφερε μέσα στην έπαρχία του, μόνος αυτός από
τους άλλους μητροπολίτες, τόν τίτλο του Παναγιωτά-
του, τίτλο που μόνο ό Οικουμενικός Πατριάρχης είχε για
όλη την ‘Ορθοδοξία. ‘Η άλλη ελληνική άρχή, τό γενικό
προξενείο της ‘Ελλάδος, είχε περισσότερους υπηκόους
από όλα τά άλλα προξενεία μαζί. Οι ‘Ελληνες της Θεσ-
σαλονίκης, μόλις όλιγότεροι από τους Μουσουλμάνους,
ως οικονομικός παράγοντας έρχονταν άμέσως ύστερα
από τους ‘Ισραηλίτες. Οι ‘Εβραίοι, βέβαια, κρατούσαν τά
σκήπτρα της άγοράς. ‘Αλλά πολλοί ‘Ελληνες έμποροι,
τραπεζίτες και βιομήχανοι ακόμα είχαν άποκτήσει κά-
ποια μικρότερη ή μεγαλύτερη άνεξαρτησία! Πολλοί, έ-
πίσης, ‘Ελληνες ήταν από τους σοβαρότερους παραγγε-
λιοδόχους και έμπορομεσίτες πράκτορες άτμοπλοικών
έταιρειών. Τά περισσότερα και τά καλύτερα ξενοδοχεία,
έστιατόρια, καφενεία και άλλα παρόμοια καταστήματα
ήταν ελληνικά. Πολλοί υπάλληλοι και ξένων ακόμη κα-
ταστημάτων, γραφείων, ήταν ‘Ελληνες: όλοι σχεδόν οι

υπάλληλοι των ξενοδοχείων, καφενείων και άλλων τέ-
τοιων κέντρων. ‘Όσο για τη μόρφωση, την κοινωνικότη-
τα, τόν πολιτισμό έν γενεί, οι ‘Ελληνες ήταν τό ζωηρότε-
ρο στοιχείο, τόσο που ό πρωτόφερτος στη Θεσσαλονίκη
τους έπαιρνε για περισσότερους και από όσους πράγματι
ήσαν. Μέσα στην άνώτερη κοινωνική τάξη της Θεσσαλο-
νίκης υπήρχαν πολλές ελληνικές οικογένειες.

Πολλοί ήταν οι ‘Ελληνες έπιστήμονες, οι γιατροί μάλι-
στα, που τους προτιμούσαν και οι άλλου έθνους. ‘Εκτός
από τόν έμπορικό σύλλογο και τόν εκπαιδευτικό υπήρ-
χαν πάντα διάφοροι άλλοι παντός είδους, καθώς και λέ-
σχες. Οι ελληνικές έφημερίδες της Θεσσαλονίκης συνή-
θως ήταν περισσότερες και από τις έβραϊκές. ‘Ετόνυναν
δέ ακόμα περισσότερο την ελληνικότητα της Θεσσαλο-
νίκης, τό ότι τό έλεύθερο ελληνικό κράτος ήταν τόσο
γειτονικό, τό ότι τά τρία τέταρτα των πλοίων, άτμο-
πλοίων και ιστιοφόρων μαζί, που πηγαиноέρχονταν στά
λιμάνια του Θερμαϊκού ήταν ελληνικά, τό ότι τέλος ως
5.000 από τους ‘Ελληνες Θεσσαλονίκης ήταν και ‘Ελλη-
νες υπήκοοι.

‘Εχω ειπεί εις τόν πρόλογο πώς ό ‘Ελληνισμός της
Μακεδονίας και της Θράκης βρέθηκε κατά τό 1904 άνο-
ργάνωτος για έναν αγώνα σάν τόν Μακεδονικό και ποιές
ήταν οι συνέπειες της έλλειψης αυτής. Μέσα στην πρω-
τεύουσα της Μακεδονίας, όπου μεγάλη μερίς της άριθ-
μητικής, οικονομικής και κοινωνικής δύναμης του ‘Ελλη-
νισμού Μακεδονίας είχε συγκεντρωθεί, ή ίδια έλλειψη
κατάλληλης όργάνωσης είχε τις ίδιες συνέπειες, παρ’ ό-
λη την προσωπικότητα του Κορομηλά, τις πραγματικές ι-
κανότητες των περισσοτέρων προξενικών, την άφοσίω-
ση στό καθήκον των άξιωματικών του προξενείου, παρά
τόν πατριωτισμό των ‘Ελλήνων της Θεσσαλονίκης και
τις πολλές χρήσιμες κάποτε και πολύτιμες υπηρεσίες
που πολλοί κάθε τάξεως πρόσφεραν σάν άτομα στό προ-
ξενείο. Χαρακτηριστικό του πόσο, μέσα στη Θεσσαλονί-
κη, ό ‘Ελληνισμός έμενε άνοργάνωτος, είναι και τό άκό-
λουθο περιστατικό. Τό καλοκαίρι του 1904 ένας νέος, ‘**Α-
λέξανδρος ‘Αιβαλιώτης**, έθνικιστής, λίγο κομμουνιστής
και κάπως άνισόρροπος, νεόφερτος στη Θεσσαλονίκη ά-
πό τό Παρίσι όπου σπουδάζε, βαρέθηκε ν’ άκούει τους
Θεσσαλονικιούς που έγνώριζε νά λένε μεγάλα λόγια μό-
νον κατά των Βουλγάρων χωρίς νά κάνουν τίποτε και
μιά μέρα ρώτησε στό καφενείο τους συζητητές ποιός εί-
ναι ό σπουδαιότερος Βούλγαρος της Θεσσαλονίκης. Κι
όταν κάποιος του είπε ότι τέτοιος είναι ό έξαρχικός αντι-
πρόσωπος Παπα - Σταμάτης, χωρίς άργοπορίες και λό-
για καιροφυλάκτησε τόν σχισματικό άρχιμανδρίτη και
τόν σκότωσε. Τό προξενείο, ή μητρόπολη και οι γινωστοί
τους έμαθαν τό τί συνέβη από τό ελληνικό νοσοκομείο,
όπου ό ‘Αιβαλιώτης κατέφυγε μετά τόν φόνο, γιατί μέ τό
κλώτσημα του πιστολιού του, παλιάς κουμπούρας γεμι-
σμένης μολυβένια κομμάτια, είχε πληγωθεί και ό ίδιος
στό πρόσωπο.

*

Αποβιβάσθηκα στη Θεσσαλονίκη, όπως όλοι οι συν-
ταξιδιώτες μου, χωρίς τίποτα τό άνησυχητικό. ‘Ε-
κάθισα στό ξενοδοχείο ‘Ο Παρθενών». Τήν άλλη
ήμέρα, άφου πέρασα από τό Διοικητήριο και πήρα τό
διαβατήριό μου, που μου τό είχε κρατήσει στην άποβά-
θρα ή άστυνομία, έπήγα στό προξενείο. ‘Ο ύποπτός ένοχος
Φ. Κοντογούρης άνέλαβε νά μέ συστήσει σέ μερικούς δι-
κούς μας έμπόρους, χωρίς νά τους ειπεί ποιός πράγματι

1. Τράπεζα Μυτιλήνης. Κατά τό 1906 υπήρχαν ύποκατα-
στήματα των Τραπεζών της ‘Ανατολής και της Βιομη-
χανίας.

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οί ‘Εβραίοι

‘Οπλαρχηγοί του Μακεδονικού ‘Αγώνα.

ήμουν, ούτε τόν αληθινό σκοπό μου. Μέ τη βοήθεια τών πρώτων αυτών εμπορικών γνωριμιών μου ηύρα σέ δυό - τρεις μέρες και νοίκιασα ένα μαγαζί του ‘Εβραίου αδαμαντοπώλου Μπουρλά στην οδό Σαμπρή πασα, στό «Σκεπαστό», τό προτελευταίο άριστερά πρίν φθάσωμε στην ‘Εγγατία ανεβαίνοντας· ένα δίπατο παλιό μαγαζί, μία ξύλινη σκάλα ανέβαινε από τό βάθος του ίσογειού στο δεύτερο πάτωμα, πατάρι μάλλον, πού είχε δύο παράθυρα κάτω από τήν ξύλινη στέγη του δρόμου. Πήρα άπό τό προξενείο 15 λίρες γιά τό νοίκι τής πρώτης τριμηνίας του μαγαζιού. Καί τηλεγράφησα στην ‘Αθήνα νά μου στείλουν τίς ραπτομηχανές και νά έλθει ο Παπαδόπουλος.

Μέ ‘Εβραίους εργάτες καθάρισα, διόρθωσα, άσπρισα τό μαγαζί του Μπουρλά, του έβαλα τ’ άπαραίτητα έπιπλα, άσπροβαμμένα και αυτά, κρέμασα μία ώραία έπιγραφή άσπρη μέ χρυσά γράμματα ελληνικά και τουρκικά και τρεις χρυσογραμμένες στίς δύο βιτρίνες του μαγαζιού, τουρκική, ελληνική και γαλλική. ‘Εν τώ μεταξύ έφθασε ο Παπαδόπουλος και οί ραπτομηχανές. Μεταφέραμε άπό τό τελωνείο τίς ραπτομηχανές και τά διάφορα έξαρτήματά τους και τά άραδιάσαμε όσο μπορούσαμε καλύτερα στό ισόγειο. Στο έπάνω πάτωμα κάναμε τό εργαστήρι γιά τήν επιδιόρθωση τών μηχανών. Τό άποτέλεσμα όλων αυτών τών τρεχαμάτων δέν ήταν και τόσο άσχημο· στο σκιερó «Σκεπαστό» ένα κατάστημα «φιλοκαλούν μετ’ ευτελείας»!

‘Επήρα ύπαλλήλους ένα Θεσσαλονικιό νέο, τόν Χαρί-

το Σαπωνά, άλλοτε διορθωτή μηχανικό του Σίγγερ, μία ‘Ελληνίδα, τήν ‘Ολυμπία Νταρούδη, μία ‘Εβραία ‘Εσθήρ και έναν ‘Εβραίο ‘Ισαάκ, ‘Ελληνα ύπήκοο άπό τή Λάρισα. ‘Ο Παπαδόπουλος ήταν ο ύποδιευθυντής και έγώ ο διευθυντής και αντιπρόσωπος του έργοστασίου Northman δι’ όλην τήν Μακεδονία. ‘Εκοιτάξαμε τή δουλειά μας αληθοφανέστατα, έτσι πού ούτε οί ύπάλληλοι του μαγαζιού μας ύποπτεύθηκαν. Σπανιότατα έπήγαινα στο προξενείο. Συναναστρεφόμουν περισσότερο ξένους, παρά δικούς μας. ‘Ενοίκιασα μάλιστα δωμάτιο σέ μία οικογένεια Λεβαντίνων κοντά στο βουλγαρικό προξενείο. Λυπούμαι πού δέν μπορώ νά θυμηθώ τό όνομα ενός συγκατοίκου μου, ευγενικότατου ‘Αρμένη ύπαλλήλου στο Δημόσιο χρέος, πού μέ βοήθησε πολύ νά μίν πληρώσω ένα πρόστιμο 80 λίρες, πού μου είχαν βάλει γιατί είχα λησμονήσει νά χαρτοσημάνω μερικές άπό τίς ρεκλάμες τών ραπτομηχανών. Πιό πολύ άπ’ όλα στην άρχή μέ έκούραζε ή αδιάκοπη προσοχή μή μέ προδώσει ή άμάθειά μου στα έμπορικά και τό στρατιωτικό ύφος μου. Θυμούμαι και τώρα ακόμα τό κρύο συναίσθημα πού έδοκίμασα όταν μία κομψή χανούμια μου έβαλε στην παλάμη ένα μετζίτι γιά τίς βελόνες πού είχε αγοράσει.

‘Όταν έστρωσε κάπως τό κατάστημα, ένα δυό μήνες δηλαδή άφ’ ότου είχα φθάσει στη Θεσσαλονίκη, άρχισα σιγά - σιγά τήν καθ’ αυτό έθνική εργασία. ‘Αλλά σ’ αυτό έδώ τό κεφάλαιο θά διηγηθώ μόνο πώς έξελιχθηκε μέσα στη Θεσσαλονίκη, όσο καιρό έμεινα εκεί, ή έμπορική εργασία πού σκέπαζε τήν άλλη.

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οί ‘Εβραῖοι

Θεσσαλονίκη: ‘Αποψη τῆς πόλεως ἀπὸ τὸ ‘Ισραηλιτικὸ Νεκροταφεῖο κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1914.

Κατὰ τὸν Μάιο, ἐνῶ κάτι εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεταί μετ’ ὁ ἐμπόριο τῶν ραπτομηχανῶν, ὁ Φίλιππος Κοντογούρης μοῦ σύστησε μιά μέρα στὸ προξενεῖο τὸν Περικλῆ Σπηλιωτόπουλο, ἀπὸ καλὴ, ὅπως μοῦ εἶπε, οἰκογένεια τῶν Πατρῶν καὶ ἐμπορευόμενον ἐκεῖ. ‘Ο Σπηλιωτόπουλος εἶχε μετ’ ἄλλους συνεταίρους στὰς Πάτρας μιά ἐπιχείρηση φωτισμοῦ διὰ γκαζολίνης καὶ εἶχε ἔλθει στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτή. Περνώντας ἀπὸ τὴν ‘Αθήνα εἶχε συναντηθεῖ μετ’ ὁ Κρομμυλά, πού προσωρινῶς, ἀλλὰ ἀπὸ ἀρκετὸ καιρὸ βρισκόνταν πάλι ἐκεῖ καὶ τὸν εἶχε πείσει νὰ γράψῃ εἰς τὸ προξενεῖο ὑπὲρ αὐτοῦ μετ’ ὁ δὲ ὅτι ἡμποροῦσε ἡ ἐπιχείρηση τῶν λαμπῶν τῆς γκαζολίνης νὰ χρησιμεύσῃ καὶ αὐτὴ γιὰ νὰ σκεπάζῃ ἐθνικοὺς πράκτορες. ‘Ετσι τὸ προξενεῖο εἶχε βοηθήσῃ τὸν Σπηλιωτόπουλο νὰ κάνει ἀντιπροσώπους τῆς πατρινῆς ἐπιχειρήσεώς του μιά ἐταιρεία Θεσσαλονικῶν ἐμπόρων, τοὺς Ταχοῦλα, Μογγολέτση καὶ Δαλέγκα καὶ νὰ τοὺς πουλήσῃ λάμπες καὶ γκαζολίνη 40.000 δρχ. ‘Ο Σπηλιωτόπουλος εἶχε ὑποσχεθεῖ σ’ αὐτοὺς τοὺς ἐμπόρους ὅτι πάλι ὁ ἴδιος θὰ πουλοῦσε λιανικῶς τίς λάμπες στὴ Μακεδονία μετ’ ὁ μικρὴ προμήθεια, εἰς δὲ τὸ προξενεῖο ὅτι θὰ ἔδινε μέρος αὐτῆς τῆς προμηθείας του διὰ τίς ἐθνικὲς ἀνάγκες. ‘Ετσι τὸ προξενεῖο μοῦ ἐσύστησε νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ ἐθνικοὺς σκοποὺς καὶ τὴν ἐπιχείρηση τοῦ Σπηλιωτόπουλου, βοηθώντας τον, ὅσον ἡμποροῦσα, καὶ ἐπιβλέποντάς τον συγχρόνως. Αὐτὸ τὸ ἀνακάτωμα μετ’ ὁ ἀνησύχησε. ‘Αλλὰ τὸ προξενεῖο εἶχε πιά μπλέξῃ μετ’ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση συνιστώντας τὸν Σπηλιωτόπουλο στοὺς ἐμπόρους. ‘Ο Σπηλιωτόπουλος ἄλλωστε φαινόταν ἄνθρωπος πού δὲν θὰ ἔκανε ποτέ κάτι ἐθνικὰ βλαβερό.

Δὲν ἐπέρασαν, ὅμως, πολλὰς ἡμέρας καὶ τὸ μαγαζὶ μοῦ κατάντησε περισσότερο κατὰσθημα λαμπῶν γκαζολίνης παρὰ ραπτομηχανῶν. Καὶ ὁ Σπηλιωτόπουλος δραστηριώτατος, φασαρίας, πολυλογώτατος, προθυμώτα-

τος, περιποιητικώτατος, πηγαινοερχόταν σκορπίζοντας σὲ διάφορα καταστήματα ὡς τίς ἄκρες τῆς πόλεως, λάμπες γιὰ δοκιμὴ.

‘Οταν κατὰ τὸν ‘Ιούνιο, ἔνα ἀπόγευμα, μίαν ὥρα πού στὸ μαγαζὶ εἴμαστε στὸ ἰσόγειο ἐγὼ καὶ στὸ βάθος ἕνας ἄνθρωπος τοῦ Σπηλιωτόπουλου, πού δοκίμαζε μιά λάμπα, στὸ ἐπάνω δὲ πάτωμα ἡ ‘Εβραία ὑπάλληλος, ἔξαφνα ἀκούστηκε κρότος σάν μπόμπας καὶ τὸ μαγαζὶ γέμισε φλόγες καὶ καπνὸ. ‘Ο ἄνθρωπος τοῦ Σπηλιωτόπουλου καὶ ἐγὼ πεταχτήκαμε στὸ δρόμο χωρὶς νὰ πολυκαταλάβω πῶς. Καθὼς ἔβγαينا ἀπὸ τὴν πόρτα, ἡ ‘Εσθὴρ ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ἐπάνω πατώματος πήδησε πάνω στὸ κεφάλι μου καὶ σωριαστήκαμε μαζί στὸ καλντιρίμι. ‘Ωσπου νὰ συνέλθω καὶ νὰ σηκωθῶ, ἀνασηκώνοντας καὶ τὴν ‘Εβραία πού εἶχε λιγοθυμήσῃ, γύρω μου εἶχε μαζεθεῖ ἕνα σωρὸ κόσμος, ‘Εβραῖοι οἱ περισσότεροι.

Εἶδα μερικοὺς πού ὥρμουσαν μεσ’ ὁ στὸν καπνὸ καὶ ἄρπαζαν ἀπὸ τὸ μαγαζὶ ὅ,τι ἡμποροῦσαν θυμᾶμαι μάλιστα ἕναν ‘Εβραῖο χαμᾶλη ρωμαλεότατο, μετ’ ὁ κόκκινα γένεια, ξετραχειλισμένο, νὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν πόρτα κρατώντας ἀγκαλιασμένη ἀπὸ τὸ ἕνα χέρι μιά ραπτομηχανή καὶ μετ’ ὁ ἄλλο ἀνασηκωμένο γυμνὸ μαχαίρι. ‘Ωσπου νὰ πάω τὴν ‘Εσθὴρ σὲ ἕνα γειτονικὸ μαγαζὶ, ἤλθαν ἡ ἀστυνομία καὶ οἱ τουλουμπατζήδες, οἱ πυροσβέστες. Στάθηκα ἐμπρός στὴν κλειστὴ πόρτα τοῦ ἀπέναντι μαγαζιοῦ, μετ’ ὁ μισοκαμμένα τὰ ρούχα καὶ τσουρουφλισμένα τὰ μαλλιά, ἕνας θεατὴς καὶ ἐγὼ τῆς πυρκαγιάς μαζί μετ’ ὁ τοὺς ἄλλους. Εὐτυχῶς, ὁ τενεκές τῆς γκαζολίνης πού εἶχε πάρει φωτιὰ δὲν ἦταν φαίνεται γεμάτος καὶ ἔτσι ἡ φωτιά περιορίσθηκε εὐκόλα, χωρὶς νὰ καεῖ ἄλλο μαγαζὶ ἢ ἡ ξύλινη στέγη τοῦ δρόμου. Οἱ πυροσβέστες περίσωσαν καὶ μάζεψαν στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου ἀρκετὲς μηχανές καὶ λάμπες μισοκαμμένες. ‘Εν τῷ μεταξύ ἤλθε καὶ ὁ ‘Εβραῖος ὑπάλλη-

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οι ‘Εβραίοι

λός μου, ο ‘Ισαάκ, και μέ βοήθησε νά βρούμε μιά άδεια άποθήκη γειτονικού μαγαζιού, όπου μεταφέραμε πρίν νυχτώσει ό,τι είχε σωθεϊ.

Θυμούμαι πώς μέ είχε διαθέσει εκείνη ή πυρκαγιά. Συλλογίζόμουν βέβαια ότι δέν έπρεπε νά ανακατευτώ μέ τίς δουλειές του Σπηλιωτόπουλου, ότι οι τόσοι κόποι ώσπου νά στήσω εκείνο τό μαγαζί είχαν πάει χαμένοι σέ μιά στιγμή και τό χειρότερο ότι ή άστυνομία θά άρχιζε άνακρίσεις από τίς όποιες δέν ήξευρε κανείς τί θά ‘βγαινε. ‘Αλλ’ αυτή ή άναποδιά μέ είχε μάλλον έρεθίσει. ‘Οπως συχνά μου συνέβαινε τόν καιρό εκείνο, στήν πιό δύσκολη ή επικίνδυνη περίπτωση χαμογελούσε στο βάθος τής ψυχής μου πεισματάρα άισιοδοξία. Πράγματι, ή άστυνομία έξήτασε πρόχειρα τούς γειτόνους πού όλοι μίλησαν υπέρ έμού, οι ‘Εβραίοι μάλιστα, ίσως χάριν στή φροντίδα μου γιά τήν ‘Εσθήρ, και δέν μέ ένόχλησαν καθόλου. Καί ή άσφάλεια, όπου εύτυχώς είχα άσφαλίσει τίς μηχανές, μου έπληρώσε πολύ γρήγορα τίς ζημιές τής πυρκαγιάς, άν και είχα δεχθεί στο μαγαζί και τίς λάμπες και ένα τενεκέ γκαζολίνης.

‘Ενοίκιασα στήν άρχή τώρα τής όδου Σαμπρή πασά, πρós τήν προκουαία, τό έπάνω από τό ζαχαροπλαστείο Φλόκα (του γνωστού σήμερα και στήν ‘Αθήνα ζαχαροπλάστη) πάτωμα. Μετέφερα εκεί τίς ραπτομηχανές, όσες είχαν μείνει, και μερικές λάμπες του Σπηλιωτόπουλου χωρίς γκαζολίνη πιά. ‘Ο Σπηλιωτόπουλος έφερε από τήν Πάτρα και μερικά κουτιά σταφίδες και μερικά μπουκάλια κρασιού Σύψωμου. ‘Αντί μαγαζιού είχαμε πιά ‘Γραφείον ‘Αντιπροσωπειών. Δέν κράτησα κανέναν από τούς παλιούς υπαλλήλους. ‘Αλλά πήρα γιά γραμματικό ένα νέο Θεσσαλονικιό καταγόμενο από τό Λιτόχωρο, τόν Μενέλαο Κομποθέκρα.

Αδιάκοπη και μία από τίς κυριότερες φροντίδες τής ‘Οργάνωσης Θεσσαλονίκης ήταν ό οικονομικός κατά τών Βουλγάρων πόλεμος. Δέν ήμπορούσαμε βέβαια νά κάνουμε αυτό τόν πόλεμο ριζικά· μάς έλειπε και ή μελέτη και ή πείρα και τά μέσα. Δέν ήταν δέ και εύκολο πράγμα· οι ‘Ελληνες δέν είμαστε ούτε οι περισσότεροι ούτε οι οικονομικώς δυνατότεροι στή Θεσσαλονίκη. ‘Η ‘Οργάνωση Θεσσαλονίκης’ γι’ αυτό παρακινώντας τούς όμογενείς στον κατά τών Βουλγάρων οικονομικό πόλεμο ένεργούσε πάντα μέ προσοχή και έλαστικότητα.

‘Η ‘Ο.Θ.’ δέν έμπόδιζε δικό μας έμπορο νά συναλλάσσεται μέ σχισματικούς παρά μόνον όταν ή γενικότερη ώφέλεια από τήν άπαγόρευση αυτή άξιζε νά ζημιωθεί ένα άτομο. ‘Ετσι οι γενικές όδηγίες περιορίζονταν εις τό νά μήν αγοράζει κανείς ‘Ελλην καταναλωτής από σχισματικούς και νά μή χρησιμοποιεί Βουλγάρους έπαγγελματίες. Σέ όποια μέρη τής πόλεως οι όμογενείς άγόραζαν από σχισματικά καταστήματα, γιατί δέν υπήρχαν όμοια δικά μας, φροντίσαμε ν’ άνοιξουν έλληνικά, βοηθήσαμε μάλιστα γιά τό σκοπό αυτό και χρηματικώς δικούς μας. Φροντίσαμε νά έλθουν στή Θεσσαλονίκη περισσότεροι ‘Ελληνες κτίστες, ‘Ηπειρώτες μάλιστα, και τούς πείθαμε νά μή ζητούν ήμερομίσθια μεγαλύτερα άπ’ όσα ζητούσαν οι σχισματικοί.

Δέν παρουσιάστηκαν μεγάλες δυσκολίες στήν εκτέλεση τών παραπάνω όδηγιών τής ‘Ο.Θ.’. Οι ‘Ελληνες άλλωστε έμποροι και έπαγγελματίαι είχαν και ιδιαίτερον

Θεσσαλονίκη. ‘Ηλιοβασιλέμα

Φωτογραφία παρμένη από τό ‘Ισραηλιτικό Νεκροταφείο (άρχές του 20ου αϊ.)

συμφέρον νά βοηθούν αυτή τήν προσπάθεια. Συστήσαμε και συνεταιρισμό όλων τών όμογενών άσβεστοποιών... ‘Ο συνεταιρισμός αυτός δέν έδινε άσβέστη σέ ιδιοκτήτες σχισματικούς ή δικούς μας πού μεταχειρίζονταν σχισματικούς κτίστες, πράγμα πού δέν ήταν άσήμαντο, γιατί όλοι σχεδόν οι άσβεστοποιοί τής Θεσσαλονίκης ήταν ‘Ελληνες ‘Ασβεστοχωρίτες. Σπάνια βρεθήκαμε στήν άνάγκη νά χρησιμοποιήσουμε τό εκτελεστικό γιά νά φοβέρισει κάποιον πού άγόραζε από Βουλγάρους ή και νά του καταστρέψει τά ψώνια. Πολύ γρήγορα αυτό τό κατά τών βουλγαριζόντων μπουκοτάζ είχε γίνει και τής μόδας, γιά νά ειπω έτσι. Τά άποτελέσματά του δέ δέν ήταν μικρά, γιατί οι σχισματικοί τής Θεσσαλονίκης ήταν κυρίως μικροέμποροι και κτίστες, οι δέ ‘Εβραίοι δέν άγόραζαν από αυτούς, γιατί είχαν ένα πλήθος μικρομάγαζα, παντός είδους, δικά τους. Στίς έλληνικότερες συνοικίες εκλείσαν όλα τά σχισματικά μικρομαγαζιά· και δέν ήταν λίγα· μόνο στή συνοικία τής ‘Αγίας Τριάδος υπήρχαν τρία μπακάλικα σχισματικά. Οι ‘Ελληνες κτίστες έπενταπλασιάστηκαν.

Παρακινούσαμε τούς δικούς μας νά αγοράζουν οικόπεδα και σπítια βουλγαρικά ή πού βρίσκονταν σέ βουλγαρικές γειτονίες. Βοηθήσαμε μάλιστα χρηματικώς μερικούς ν’ αγοράσουν ένα μεγάλο οικόπεδο σέ κεντρικότερο μέρος τής βουλγαρικής συνοικίας ‘Τράνσβααλ’.

Γενική όδηγία ήταν νά μή πουλά κανείς ούτε νά νοικιάζει άκίνητα σέ σχισματικούς. Παραβλέπαμε όταν οι περιστάσεις έμπόδιζαν δικό μας νά βγάλει άμέσως σχισματικό νοικάρη του. ‘Αλλά τό εκτελεστικό τιμωρούσε όποιους δέν συμμορφώνονταν από άδιαφορία ή κακή θέληση. Σκότωσε μάλιστα τόν ‘Ιούνιο του 1907 τόν μεσίτη Π., ό όποιος παρ’ όλες τίς συμβουλές πού του έδιναν όλοι οι ‘Ελληνες γνωστοί του, τό είχε κάνει δουλειά νά πουλά έλληνικά οικόπεδα και σπítια σέ Βουλγάρους. Οι περισσότεροι όμως δικόι μας άκολούθησαν πρόθυμα

2. Τό σπίτι εκείνο εκάηκε κατά τήν πυρκαϊά του 1917.

‘Ο Μακεδονικός ‘Αγών και οί ‘Εβραῖοι

τήν ὁδηγία τῆς «‘Ο.Θ.». Ὑστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν τιμωρία τοῦ Π. δὲν νοίκιαζαν καὶ δὲν πουλοῦσαν κτήματα οὔτε σὲ Ρώμους. Ὀλίγοι δέ, πού εἶχαν ἀκόμη σχισματικὸς νοικάρηδες σὲ καταστήματά τους στὴν Ἑγνατία, δημοσίευσαν καὶ στὶς ἐφημερίδες ὅτι τὸ νοικιάζουν ἀπὸ τὴν δεῖνα ἡμέρα τοῦ δεῖνα μηνός, ἀπὸ τὴν ἡμέρα δηλαδή πού τελείωνε τὸ συμβόλαιο τοῦ σχισματικοῦ.

Μερικοὶ δικοὶ μας ἔμποροι βλέποντας νὰ πετυχαίνει ὁ κατὰ τῶν Βουλγάρων οἰκονομικὸς πόλεμος ζητοῦσαν κάθε τόσο νὰ τὸν γυρίσουν καὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ μποῦκοτάζ, δηλ. κατὰ τῶν Ἑβραίων, ἢ «‘Ο.Θ.» δὲν τὸ ἄφησε ποτέ νὰ γίνει. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν βέβαια μεγαλύτερες ἐμπορικὲς συναλλαγές μὲ τὴ Βουλγαρία παρὰ μὲ τὴν Ἑλλάδα διὰ γενικότερους οἰκονομικοὺς λόγους. Ἔβλεπαν ἐπίσης ὅτι οἱ σοβαρότεροι ἀντίπαλοί τους ἐμπορικῶς ἦταν οἱ Ἕλληνες. Ἐν τούτοις δὲν ἤμπορε κανεὶς νὰ εἰπεί ὅτι γενικά οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν μισέλληνες. Πολλοὶ ὁμογενεῖς ἔμποροι εἶχαν τὴν ὑποστήριξη τῶν Ἑβραίων. Ἐνα πλῆθος Ἑλλήνων ἦταν ὑπάλληλοι σὲ ἐβραϊκὲς ἐργασίες. Μεγάλο δὲ μέρος τῆς πελατείας τῶν καλῶν ἐλληνικῶν ξενοδοχείων, ἐστιατορίων, καφενείων καὶ τῶν ὁμοίων καταστημάτων, ἦταν Ἑβραῖοι. Ὑπῆρχαν καὶ Ἑβραῖοι πραγματικὰ φιλέλληνες. Παραδείγματος χάριν θυμοῦμαι τὸν ἰατρό **Δαβὶδ Σακκῆ**³ πού κατὰ τὸ 1907 ἐπὶ πέντε μῆνες ἐθεράπευε τοὺς Ἕλληνες ἀντάρτες στὴ λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν. Μιά μόνο φορά ἢ «‘Ο.Θ.» ἀναγκάστηκε νὰ κινηθεῖ κατὰ τῶν Ἑβραίων. Κατὰ τὸ 1906 οἱ Ἑ-

βραῖοι ἐνοικιασταὶ τοῦ κήπου τοῦ Λευκοῦ Πύργου ἐδέχθηκαν νὰ γίνει στὸ θέατρο τοῦ κήπου παράσταση πρὸς ὄφελος τῶν βουλγαρικῶν σχολειῶν. Τὸ ἐκτελεστικὸν τῆς Ὄργανώσεως στὴ μέση τῆς παραστάσεως ἀναστάτωσε ἔτσι τὸ θέατρο, πού θεαταὶ καὶ ἡθοποιοὶ ἔφυγαν τρέχοντας. Ἐπειτα ἡ Ὄργάνωση ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς ὁμογενεῖς νὰ πηγαίνουν στὸν κήπο τοῦ Λευκοῦ Πύργου, συχνὰ δὲ δυσάρεστα ἐπεισόδια πού τὰ προκαλοῦσε τὸ ἐκτελεστικὸ ἀραιώναν καὶ τὴν μὴ ἐλληνικὴ πελατεία σ’ ἓνα τέτοιο βαθμὸ πού σ’ ἓνα δυὸ μῆνες οἱ Ἑβραῖοι ἐνοικιασταὶ παραχώρησαν τὴν ἐπιχείρησιν σὲ Ἕλληνα, τὸν Κ. Ρώμπαπα, αὐτὸν πού ἔχει τώρα στὴν Ἀθήνα τὴν «Αἶγλη» τοῦ Ζαππεῖου.

Ἀλλ’ ἀπὸ τὰ κυριότερα πού ἐπέτυχε ἡ «‘Ο.Θ.», βέβαια δὲ τὸ ἀγαθότερο, ἦταν ὅτι θεράπευσε τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς πρωτεύουσας τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸ μεγάλο μας πάθος καὶ ἐλάττωμα, τίς κομματικὲς διαμάχες. Οἱ μυημένοι ἔδιναν τὸ παράδειγμα. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὠφέλησε ἡ λίγο - πολὺ συμμετοχὴ ὅλων τῶν ὁμογενῶν εἰς πραγματικὸν κατὰ τοῦ Βουλγαρισμοῦ ἀγῶνα. Δὲν ἔλεγον πιά μόνον λόγια, δὲν ρητόρευαν μεταξὺ τους οἱ Ἕλληνες Θεσσαλονικεῖς κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους. Ἀλλ’ ἐνεργοῦσαν ἐναντίον τους συστηματικὰ καθ’ ἓνας μὲ τὴ δύναμή του. Διαισθανόμενοι κάθε ἡμέρα τὸν κοινὸ κίνδυνον καὶ βλέποντας κάθε τόσο κάποια ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνος, αἰσθάνονταν ἡνωμένοι σάν συμπολεμισταί.

□ Τὰ «Χρονικά» ἀφιέρωσαν εἰδικὸ πανηγυρικὸ τεῦχος (ἀρ. 70, Σεπτέμβριος 1984) στὴν ἐβραϊκὴ παρουσία στὴ συμπρωτεύουσα, μὲ τίτλο: «Τιμὴ στὴ Θεσσαλονίκη».

3. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὑπηρέτησεν ὡς μόνιμος ἱατρός τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς.

Ὁ Λευκὸς Πύργος, σύμβολο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ φωτογραφία εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα.

Εικ. 1 Τό 'Εβραϊκό Σχολείο, σημερινό 16ο Δημοτικό στην οδό 'Αθ. 'Αργυρού όπου άλλοτε ή 'Εβραϊκή συνοικία.

Εικ. 2 'Η οίκια Μεναχέμ Σιμαντώβ όπου τό ιταλικό προξενείο τόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

'Αφιέρωμα στούς 'Εβραίους τῶν Σερρῶν

ΜΙΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ τοῦ μόνου 'Εβραίου τῶν Σερρῶν τοῦ 'Αλμπέρτου Ρουμπέν Πριζναλὴ πού ζεῖ σήμερα ἐκεῖ, ὅπως τὴν καταχώρησε ἡ καθηγήτρια κ. Miriam Novitch (Rapport sur le genocide des Juifs Grecs de Salonique, des burgs de la Macedoine du Nord et de la Thrace Occidentale) στὴ γαλλικὴ ἀνακοίνωσή της στὸ Τρίτο Διεθνὲς Συνέδριο γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀντίσταση τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1963 στὸ Κάρλοβι Βάρυ, ἀποτελεῖ ἓνα μοναδικὸ κείμενο πού ἔχουμε ἀπὸ ἐβραϊκῆς σκοπιᾶς γιὰ τίς συνθήκες τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξόντωσης αὐτῆς τῆς Κοινότητος τῆ νύχτα τῆς 3 πρὸς 4 Μάρτη τοῦ 1943.

Τὴν καταχωροῦμε καὶ ἐμεῖς ἐδῶ σὲ ἐλληνικὴ ἀπόδοση ἀπὸ τὸν καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης κ. Πολυχρόνη 'Ενεπεκίδη, ἀπὸ τὸ ἔργο του «Οἱ διωγμοὶ τῶν 'Εβραίων ἐν 'Ελλάδι 1941 - 1944, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μυστικῶν ἀρχείων τῶν 'Ες - 'Ες». 'Εκδόσεις Παπαζήση. 'Αθήνα 1969, σ. 177 - 179.

Στὴν «'Αθήνα τῆς Μακεδονίας», τὴν ὁμορφὴ πόλη τῶν Σερρῶν, ἐζήσε γιὰ τεσσαεράμισι ὁλόκληρους αἰῶνες μιὰ πολυάριθμὴ ἐβραϊκὴ κοινότητα, πού εἶχε κι αὐτὴ τὴν κοινὴ μοῖρα τῶν ἄλλων ἐβραϊκῶν κοινοτήτων τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου.

Μνημὲς αὐτῆς τῆς παρουσίας βρῖσκει κανεῖς κατὰ σπαρτες καὶ σήμερα ἀκόμη, ὅπως τὸ ἐβραϊκὸ σχολεῖο — τὸ σημερινό 16ο Δημοτικό — πού δωρήθηκε στὸ 'Ελληνικὸ Δημόσιο (εἰκ. 1), στὴν οδό 'Αθανασίου 'Αργυροῦ, ὅπου ἀλλοτε ἡ ἐβραϊκὴ συνοικία, ἡ μισοερείπωμένη οἰκία Σιμαντώβ (εἰκ. 2) πού μέχρι τὸν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στέγαζε τὸ ἰταλικὸ προξενεῖο καὶ ἄλλα, πού τονίζουν τὴν ἀρχοντιά καὶ τὸ μεγαλεῖο μιᾶς παλιᾶς ἐποχῆς αὐτῆς τῆς πόλης.

'Εδῶ γεννήθηκαν οἱ διάσημοι ραββῖνοι τὸν 16ο αἰῶνα, ὁ Γιόζεφ Φιρμόν καὶ ὁ Σαμουέλ - χα - Κοέν, πού διαδέχθηκε στὴ Θεσσαλονικὴ τὸν ἡγέτη τοῦ 'Εβραϊσμοῦ τῆς ἐποχῆς τὸν Σάμουελ ντε Μεντίνα. 'Εδῶ ἐζήσαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι σοφοὶ ραββῖνοι ὅπως ὁ Χαΐμ 'Αβραάμ Στρούμτσα, συγγραφέας τοῦ Beit Avraham καὶ τοῦ Υερεκη Αωραηαμ, ὁ Χαΐμ 'Αβραάμ Νταβίντ συγγραφέας τοῦ Tiferet Adam, ὁ Μορδοχαί 'Ασέο συγγραφέας τοῦ Hggid Mordekhai καὶ ὁ Νισσίμ Μουσεῖρι, συγγραφέας τοῦ Beer Mayim Hayyim.

Πόλη «Φιλανθρώπων καὶ Μαικηνῶν» ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ μιὰ ἄλλη συμπαθητικὴ φυσιογνωμία τῆς προηγούμενης γεντῆς ὁ Σερραῖος Μερκάδο Κόβο, ἔμεινε μέχρι σήμερα χωρὶς καμιά ἀναφορά στὸ περιοδικό μας.

Τὸ μικρὸ τοῦτο ἀφιέρωμα εἶναι μιὰ ὀφειλόμενη τιμὴ στὴ μνήμη αὐτῆς τῆς Κοινότητος.

ΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

‘Η εξόντωση της Κοινότητας

«**Η** Κοινότης μας αριθμούσε 600* μέλη, τά όποία έξωντώθησαν όλοσχερώς. ‘Ο κατάλογος τών άπαχθέντων άριθμεί 596 άτομα*. Είμεθα όλοι ‘Ισπανοεβραίοι.

‘Ολίγες μόλις εβδομάδες μετά τήν κατάληψιν τής Θεσσαλονίκης, πού απέχει δυό ώρες από τās Σέρρας, κατελήφθη ή πόλις μας άρχικά από τούς Γερμανούς και έπειτα από τούς Βουλγάρους. Οί Σέρρες, καθώς και ή Δράμα και ή Καβάλα, φαίνεται ότι έπρόκειτο μετά μίαν χιτλερικήν νίκην νά προσαρτηθούν όριστικώς εις τήν Βουλγαρίαν.

Οί βουλγαρικές ‘Αρχές προσκάλεσαν τούς ‘Εβραίους νά συνεργασθούν στο σχέδιο. Πώς μπορούσαμε νά κάνουμε κάτι τέτοιο; Οί Βούλγαροι ήταν σύμμαχοι τών Ναζήδων* έμείς οί ‘Εβραίοι είμεθα νόμιμοι πολίται τής ‘Ελλάδος από αιώνες. Δέν πολεμήσαμε άνδρεία κατά του κατακτητού και τών ‘Ιταλών φασιστών από τήν άρχή του πολέμου; ‘Η φήμη τών ‘Εβραίων πολεμιστών ήτο ήρωική. ‘Ο ‘Εβραίος συνταγματάρχης Φριζής βρήκε ένδοξο θάνατο υπερασπίζοντας τήν πατρίδα του. ‘Επειτα και αυτό: έμείς, όπως όλοι οί ‘Εβραίοι, είμεθα βέβαιοι γιά τήν τελική νίκη τών Συμμάχων.

Είχαμε στίς Σέρρες άντιπροσώπους τής στρατιωτικής κυβερνήσεως και τής βουλγαρικής πολιτικής διοικήσεως. Είχε δοθή ή διαταγή γιά μιά γενική καταγραφή, έπρεπε νά παρουσιασθούμε στήν κομμαντατούρα μέ φωτογραφίες. Συγκέντρωσαν πληροφορίες γιά τήν προσωπική ταυτότητα του καθενός, άκόμη και δακτυλικά άποτυπώματα μās έπαιρναν (οί ταυτότητες τών ‘Εβραίων βρέθηκαν μετά τόν πόλεμο και χρησιμοποιήθηκαν στή δίκη έναντίον τών Βουλγάρων Κάλτσεφ και Ραβάλι), μās ανάγκασαν νά φοράμε πεντάλφα. ‘Ο καθένας μας είχε μιά ταυτότητα* κίτρινη, στήν όποία σημειωνόταν σέ ελληνική και βουλγαρική γλώσσα ή φυλετική μας καταγωγή.

Οί ‘Εβραίοι τών Σερρών έζούσαν σέ καλές σχέσεις μέ τούς

συμπολίτες των. ‘Εκτός από τήν Ισπανική διάλεκτο μιλούσαν καλά και τά ελληνικά. ‘Υπήρχε βέβαια μιά έβραϊκή συνοικία, αλλά πολλοί ζούσαν σκορπισμένοι στα διάφορα σημεία τής πόλεως. Είχαν δώσει διαταγή νά χαρακτηρίζουν κάθε κατοικία τους βάζοντας τό ειδικό σήμα «‘Εβραϊκή κατοικία».

Τήν νύκτα τής 3ης προς τήν 4ην Μαρτίου, ή έβραϊκή συνοικία, καθώς και οί δρόμοι μέ σπίτια όπου κατοικούσαν ‘Εβραίοι υπέστησαν τήν είσβολή τών εκπροσώπων τής πολιτικής διοικήσεως και τών στρατιωτικών. ‘Αναγκάζουν τούς ανθρώπους νά έγκαταλείψουν τά σπίτια τους και νά συγκεντρωθούν στους δρόμους. ‘Ολοι μας τότε όδηγηθήκαμε υπό συνοδείαν στο μεγάλο κτίριο τών άποθηκών καπνών τής πόλεως τών Σερρών. Λίγοι μας μπόρεσαν πάνω στή σύγχυσή τους νά πάρουν μαζί τους άποσκευές. Τούς φόρτωσαν στον ίδιο τόν σιδηροδρομικό σταθμό Σερρών σέ βαγόνια γιά κτήνη και μέ άγνωστο προορισμό.

Στήν πολίχνη Νέα Ζίχνη υπήρχε μιά μοναδική οικογένεια ‘Εβραίων, πού τήν συνέλαβαν κι αυτήν και τήν πήραν μέ τούς άλλους*.

Μετά τήν άπαγωγή τών ‘Εβραίων, τά καταστήματα, τά σπίτια και τά εργαστήρια τά κατέλαβαν άμέσως Βούλγαροι φασίστες και συνεργαζόμενοι ‘Έλληνες. Τά πράγματα πού είχαν μεγαλύτερη αξία τά άμπάλλαραν και τά πήραν μέ φορτηγά. Τά είδη νοικοκυριού και τά έπιπλα τής σειράς πουλήθηκαν σχεδόν γιά τίποτα σέ πλειστηριασμό.

Τί συνέβη μέ τούς άπαχθέντας μās είναι άγνωστο. Φαίνεται ότι πνίγηκαν στον Δούναβη».

* (Οί άριθμοί δέν άνταποκρίνονται στήν πραγματικότητα. ‘Επίσημα βουλγαρικά έγγραφα δίνουν γιά τούς Σερραίους ‘Εβραίους, συλληφθέντες στίς 4 Μάρτη 1943, τόν άριθμό 476 και 19 γιά τή Νέα Ζίχνη (Ζηλιάχωβα), σύνολο 495 άτομα ή 116 οίκογένειες (Αλ. Μαtkovskί «A history of the Jews in Macedonia» Skopje 1982 σ. 163).

‘Ωδή στόν Σερραϊό ‘Εβραϊό Σαμουήλ

Σημαντικότερα, όμως, είναι και τα δημοσιεύματα Σερραίων, ανθρώπων των Γραμμάτων, για αυτή την παρουσία που ακολουθούν παρακάτω, όπως τα αποσπάσματα απ’ το έργο του άεχαστου λογοτέχνη και ποιητή Νίκου ‘Αθ. Βαζούκα «‘Η γενοκτονία των ‘Εβραίων στα στρατόπεδα του θανάτου ‘Αουσβιτς, Νταχάου κ.λπ.», που κυκλοφόρησε στα 1966 με πρόλογο και εισαγωγή του στρατηγού Νίκου Ι. Στρατάκη, όπου σέ δέκα εξ’ ωδές καταγράφει το δράμα της εξόντωσης των ‘Εβραίων συμπολιτών του και των ‘Εβραίων της Εύρώπης από τους Ναζί.

Νά ένα μέρος απ’ την πρώτη ωδή, που είναι αφιερωμένη στόν Σαμουήλ, τόν ‘Εβραίο χρυσοχό που μισοπεθαμένο, μέ τρία διαμπερή τραύματα στόν πνεύμονα, τόν βρήκαν οί Ρώσσοι όταν μπήκαν στο ‘Αουσβιτς, σώζοντάς τον απ’ τό θάνατο...

‘Ωδή πρώτη

Αι, αι οί βούλγαροι διαφεντεύουνε τά Σέρρας
ώ, τήν πανωραία πόλιν αυτή
τήν πλούσια του κάμπου νύφη του Στρυμόνα,
π’ έδωξε φορές μυριάδες τόν κατακτητή,
πού έρχόταν πάνοπλος απ’ ‘Ανατολή και τό βορρά και τή Δύση.
Κι ό Σαμουήλ ό λοχαγός του ‘Ελληνικού Στρατού,
πού γιόμισε μ’ άνδρεία του παράσημα στα στήθια,
τά ξημερώματα έφευγε μ’ ένα ταγάρι στόν ώμο
και γύριζε νύχτα στο σπίτι του άργά,
πές καλύτερα πώς πήγαινε στή δουλειά μέ τή φέξη
κι έρχότανε μέ τή χάση κουρασμένος βαριά.

‘Ητανε ό Σαμοι ήλ ό Λοχαγός ό ‘Ισραηλίτης,
δούλευε στ’ άνθρακωρυχείο, βέβαια, σκληρή δουλειά,
μά τί νάκαμνε; Είχε τρία παιδιά νά θρέψει,
καθώς και τή μάνα του και τό γέρο του πού θαλεροί
κρατούσανε και δέ λέγανε νά φύγουν. ‘Αν φύγουν
λίγο δάκρυ, λίγος πόνος, λίγη θλίψη βαθιά
κι ύστερα θαρχόταν ή ξεχασιά μοναχή της.
Δύσκολοι τούτοι μέ τόν πόλεμο ήταν οί καιροί,
δούλευεσ δηλ τή μέρα γιά ‘να κομμάτι μπομπότα,
γιά μιά χούφτα φασόλια, γιά νά πάρεις λίγο χαλβά
και τό μεροκάματο σωνότανε και πάει.
Δέκα ώρες μέσ στα έγκατα βαθιά τής γής
θαμμένος ζωντανός, δίχως φώς και ήλιο
και νά ρουφάν τά πλεμόνια σου βαθιά
όλημέρα τό δηλητήριο, τή μαύρη σκόνη,
δίχως άέρα, μέ τούς τυφλοπόνθηκες συντροφιά,
νά μοιάζεις μέ φίδι πού σούρνεται στις σύραγγες μέσα.
Κι ό Σαμουήλ ήταν έφεδρος λοχαγός;
είχε στο κέντρο τής αγοράς μεγάλο χρυσοχοείο
κι άγόραζε λίρες, πές πώς ήτανε χρηματιστής,
μά οί βούλγαροι του πήρανε τό χρυσοχοείο
και στήν έρευνα πόκαναν στο σπίτι του, ώ, συφορά,
βρήκαν και κατ’άσχεσαν όλα τά χρυσαφικά του.
Κι ό δύστυχος απόμεινε σέ μιά μόνον μέρα γυμνός,
χωρίς περιουσία, κι ούτε κανένα πόρο είχε
γιά νά ζήσει, μόν νά δουλεύει, νά δουλεύει σκληρά,
όπως κι όλοι οί άλλοι όμοεθνείς του χάσαν τό βιός τους.
Μονάχα τό άστέρι στο πέτο τούς έμεινε του Δαβίδ,
γιά νά κρατά τρομάρα μέσα στήν ψυχή
και χίλιες έρωτήσεις συνέχεια νά προβάλει:
‘Ε, λοιπόν, τί λές έσύ καημένη Γιουδά,
ρωτούσε τό γειτόνά του ό κακόμοιρος ό Λάζαρ
γιά ποιόνα λόγο νάχουμε τή διάκριση αυτή;
Νά ξεχωρίζουμε απ’ τούς άλλους τούς ‘Ελληνες;
Είτε στο δρόμο γυρίζουμε, είτε μένουμε στο σπίτι. Γιατί;
Γιατί; όλο άναρωτιόντανε κι όλο μ’ άμφιβολίες ήσαν,
πάντως τό μέλλον δέν τούς προηνούσε καλό,

Ἀφιέρωμα στους Ἑβραίους τῶν Σερρῶν

ἦταν μαῦρο καί ζοφερό κι ὁμπρός σκοτάδι.
Μῆνα κι ἤθελαν νά τούς σφάξουνε κάποια ἀύγη;
Μά οἱ Γερμανοί 'ταν κράτος πολιτισμένο,
θά σιγισματίζονταν ἄν ἔκαμαν τέτοιο κακό.
Ποιός θά τολμοῦσε νά τούς ἐξοντώσει; Τί θά κερδίσει;
Τό βίος τους τό πήραν. Κι εἶναι γυμνοί σάν τόν Ἀδάμ,
περιουσίες, σπίτια καί ὑπάρχοντα δέν ἔχουν.
Ὅμως ὁ φόβος φωλιάζει μέσα στά φύλλα τῆς καρδιάς
καί τό τραγικό «Γιατί» ὀρθώνεται μπροστά τους.
Μῆνα τούς πάρουν καί τούς συνάδουν καμιά βραδυά
μέσ στα στρατόπεδα καί τούς στείλουν μ' ὁμάδι
σέ ἐξορία κάπου σέ ξερονήσια μακρινά;
Μά ὅλα τούτα ὑποθέσεις εἶναι μονάχα.
Ποιός ξέρει τ' ἔχουνε στό νοῦ τους οἱ σκληροί ναζί;
Κι ἡ ἀγωνία ἡ μεγάλη ὅλους τούς δέρνει,
νυχταμέρα δέν ἔχουν ἡσυχία καμιά,
ζοῦν μέ τό ἄραγε καί τήν ἀμφιβολία
κι οἱ μαῦρες σκέψεις δέ φεύγουν μιά στιγμή.
Οἱ μέρες οἱ λυσίκομες πήραν τή στράτα γιά τὰ μάκρη
καί τώρα ἡ πορεία τους γιά τή ζήση ἔγινε τραχιά,
πικρή ἡ ζωὴ κι ὅλο πιότερο πικρή, δέν ἔχει
ἡλιους ζεστούς κι ἀνέμους μυρωδάτους τοῦ βουνοῦ,
πού ν' ἀγαλλιᾶζον τήν ψυχὴ μέσα στά βᾶθη,
καί τό κορμί, ὦ, τό κορμί νά τρέμει ἀπό χαρά,
λές κι ἡ καρδιά τό σκίρτημα τό γλυκό νά κάνει.
Πῶς, ὅμως, ἐτοῦτα εἶναι ἀνάμνηση μακρινή
πού σβήνει, ὁλοένα σβήνει ἀπ' τή μνήμη
μπροστά στήν τραγικὴ ἀλήθεια τήν πικρή
κι ἡ ἐπιβίωση δύσκολη ἀνάγκη ἔχει γίνεи.
Μά ἡ ζωὴ ὅσο πικρὴ καί νάναί, εἶναι φῶς, γλυκειά
κι ὁ θάνατος μαυρίλα, σιωπὴ κι ἀνυπαρξία.
Γι' αὐτό καί τοῦτοι ἀγωνίζονται κι ὅσο μποροῦν
νά ζήσουν, μέ τήν ἐλπίδα πῶς θ' ἀλλάξουν οἱ μέρες
καί θάρθουν ἄλλες χαρούμενες, μέ φῶς, ζεστές.
Κοιμούνται μ' ἄνοιχτό τόνα μάτι,
πού ἐρευνᾷ τό σκοτάδι, μήπως ἔρθει ὁ ἐχθρός,
μέσ στη βαθιά τῇ μαύρῃ τῇ νύχτα, καί τούς πάρει.
Ποῦ θά τούς πᾶει; Στό ἀγνωστο. Ποιός ξέρει; Γιατί;
Μέ τόνα τ' αὐτὶ ἀφουγκράζονται τῇ νύχτα
μήπως κι ἀκούσουν τὰ βήματα τῆς μπότας στή σιωπῇ
νάρχονται νά παραβιάσουν ἀγριοί τό σπίτι
καί νά τούς πάρουν ὅλους, νά τούς πᾶνε. Ποῦ;

Ὁ Βουζούκας, στόν ἐπίλογό του σημειώνει γιά τόν Σαμουήλ τὰ παρακάτω:

Ὁ γράφων τότε γνώρισε τὰ προπολεμικά χρόνια, τότε ἔφθινε ἀκόμα. Στὴν ἐπιχείρηση τοῦ πατέρα του ἐργαζότανε ὁ Ἰσραηλὶτὴς Δαβὶδ Μπενασβί, στενός συγγενής τοῦ Σαμουήλ. Καί οἱ τρεῖς τους ἦταν λάτρεις τῆς κᾶψης τοῦ οὔζου καί τῆς μπρούσκικης κεχριμπαρένιας ρετσίνας συνοδεῖα μέ καλὸ μεζέ. Καί λοιπόν, δέν ἔχαναν τόν καιρὸ τους, κάθε βράδυ, μόλις ὁ Σαμουήλ ἔκλεινε τὸ χρυσοχοεῖο του, ἐρχόταν. Κι ὅταν μαζεῦνταν οἱ τρεῖς ἀρχίζαν νά καῖν τόν οὐρανίσκο πότε μέ ρετσίνα καί πότε μέ ρακί, ἐνῷ ἀδιάκοπα πλατάγιαζαν τὰ δόντια ἀπ' τό κοκορέτσι καί τὰ ψημένα αὐγά, πού τὰ φερνε πάντα ζεστά ἡ Ἰσραηλίτισσα Ἐλλά, κι ἀράδιαζε καμιά εἰκοσαριά σπάζοντάς τα ἀπὸ τὴν ἀνάποδη. Ἀπὸ καμιά φορὰ περνοῦσε κανένας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς Ἐρέρα, πού ἦταν συγγενεῖς τους καί εἶχαν στό κέντρο τῆς ἀγορᾶς χρυσοχοεῖο στήν πιάτσα καί ἀπὸ πίσω εἶχανε τό ἐργαστήριό, πού κατασκευάζαν μόνοι τους γραμμόφωνα καί τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη βρισκότανε στό φόρτε τους. Τό γλέντι φούντωνε τότες. Ὁ γράφων καθόταν ἀνάμεσά τους καί ἀκουγε τίς ἀνοησίες πού λέγανε μισοζαλισμένοι ἀπ' τό οἶνο πνεῦμα. Ἦταν ἡ καλὴ προπολεμικὴ ἐποχὴ τότε τό 1938, ἐπό-

μενο ἦταν φυσικά νά συνδεθοῦν φιλικὰ οἰκογενειακῶς.

Ὁ Σαμουήλ εἶχε τρία ἀγοράκια. Εἶχεν ὑπηρετήσει στόν ἐλληνικὸ στρατὸ ὡς ἐφεδρὸς ἀνθυπολοχαγός καί πολιτὴς ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ χρυσοχοῦ μαζί μέ τόν πατέρα του. Ὅταν κηρύχθηκε ὁ πόλεμος τό 1940, ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐπιστρατεύθηκε. Ἡ μονάδα του πήρε μέρος σ' ὅλες τίς φονικές μάχες πού ἔδωσε ἡ Μεραρχία του. Ὁ Σαμουήλ ἦταν τολμηρὸς. Κι αὐτὴ ἡ τόλμη του τὸν ἔκανε γενναῖο. Μετά ἀπὸ μῆνες, ἀφοῦ πήρε πολλὰ παρῶση καί τραυματίστηκε ἐπανειλημμένως ἐλαφρά, τὸν βλέπουμε ὑπολοχαγὸ μέ ἀνδραγαθία. Κι ὅταν ἔμαθε τὸν ἥρωικό σκοτωμὸ τοῦ Ἰσραηλὶτῆ συνταγματάρχη Φριζῆ πόνεσε ἀφάνταστα κι ἔκλαψε σάν παιδί, μέσ' στό γιαπί, τὸν γενναῖο ὁμόθησκό του ἀξίωματικό. Λίγο πρὶν τελειώσει ὁ πόλεμος ὀνομάστηκε λοχαγός καί ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τοῦ λόχου του, γιατί δέν εἶχε ἐφεδρείες μονίμων ἀξίωματικῶν. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς τραυματίστηκαν καί σκοτώθηκαν κατὰ τίς μάχες. Μετά τό τέλος τοῦ πολέμου ὁ Σαμουήλ, γύρισε, ἐπειτα ἀπὸ πολλές περιπέτειες στήν οἰκογένειά του μέ τό βαθμὸ τοῦ ἐφεδρὸς λοχαγοῦ.

Στό μεταξύ, ὅμως, εἶχαν κιόλας ἐγκατασταθεῖ οἱ βουλγαρικὲς ἀρχὲς κατοχῆς στή Μακεδονία καί τὴ Θράκη. Καί βάλθηκαν μέ ζήλο, κατόπιν σχεδίου, νά ἐκβουλιάρισουν τὰ παραχωρηθέντα ἐδάφη. Κύρια βλῆψη τους ἦταν ἡ ἀλλοίωση τῆς ἐθνικότητας τοῦ πληθυσμοῦ. Μά, παρ' ὅλες τίς ἀπειλές, τοὺς ἐκβιασμούς καί τὰ δεινὰ πού ἀρχισαν νά ἐπισσωρεύουν δέν κατὰφεραν προσχώρηση Ἑλλήνων στή Λέσχη τους. Μ' ὅλο πού γιά τοὺς Ἑλληνες τό μέλλον διαγραφόταν ζοφερό, μαῦρο κι ἄραχνο. Οἱ δημεύσεις περιουσιῶν καί οἱ ἀπελάσεις ἔγινε σύνηθες φαινόμενο. Ἡ τακτικὴ, ὅμως, αὐτὴ τῶν βουλγάρων ἦταν παραρχημένων ἐποχῶν καί δέν ἀπέδωσε.

Στὰς Σέρρες εἶχε δύο ἀλλόθρησκους κοινότητες Ἑλλήνων ὑπηκόων: τὴν ἑβραϊκὴ κοινότητα πού κρατοῦσε τὴν οἰκονομία στὰ χέρια της καί ἦταν πολυπληθέστατη καί τὴν ἀρμενικὴ, πού ἦταν μιά μικρὴ μειονότητα. Σ' αὐτὲς στράφηκαν οἱ βουλγαρικὲς ἀρχὲς. Καί πρώτα στήν ἀρμενικὴ κοινότητα. Δέν χρειάστηκαν ἀπειλές στοὺς ἀρμένιους, γιατί ὅταν τοὺς κάλεσαν στή διοίκηση καί ζήτησαν ἀπ' τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο νά προσχωρήσουν στή Λέσχη τους, δήλωσαν ἀμέσως πρόθυμοι: «ὅτι προσχωροῦν στή βουλγαρικὴ Λέσχη καί θά γινόντανε βούλγαροι ὑπήκοοι» ἀντὶ τοῦ Συμβουλίου νά ζητήσουν πίστωση χρόνου καί νά συγκαλέσει γενικὴ συνέλευση τῶν μελῶν τῆς κοινότητας. Γιατί μερικὲς οἰκογένειες ὅπως εἶναι γεγονός δέν δέχθηκαν νά προσχωρήσουν.

Θαρρεμένοι οἱ βούλγαροι ἀπὸ τὴν πρόθυμη προσχώρηση τῶν Ἀρμενίων πίστεψαν πῶς καί ἡ ἑβραϊκὴ κοινότητα θά προσχωροῦσε στή Λέσχη τους. Κατόπιν κάλεσαν τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῶν Ἰσραηλιτῶν. Οἱ Ἑβραῖοι μόλις ἔμαθαν τὸ σκοπὸ πού τοὺς κάλεσαν καί τὴν ἀπαίτηση τῶν βουλγάρων νά γίνουν βούλγαροι ὑπήκοοι, ἀρνήθηκαν ἀμέσως, γιὰ κανένα λόγο δεχότανε νά προσχωρήσουν στή Λέσχη τους. Τότε οἱ πονηροὶ βούλγαροι θέλησαν νά τοὺς δώσουν πίστωση χρόνου γιὰ νά σκεφθοῦν καί νά τὸ συζητήσουν. Μά οἱ Ἑβραῖοι δέν δέχθηκαν. Ἡ ἀπόφασή τους ἦταν ἀνεκκλήτη. Σκέψη δέ χωροῦσε. Τότε οἱ βούλγαροι τοὺς ἀπειλῶσαν μέ διώξεις καί ἀφανισμό. Τοῦτοι ἀπάντησαν μ' αὐτὰ τὰ συμβολικά:

«Στὴν Ἑλλάδα γεννηθήκαμε. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ γῆς τῶν πατέρων μας. Εἴμαστε Ἑλληνες. Δέν ἀλλάζουμε τὴν ἐθνικότητά μας γιὰ κανένα λόγο, μέ καμιά ἀμοιβή. Ἀκόμα καί νά μᾶς σκοτώσετε. Τό ξέρουμε ὅτι μᾶς περιμένουνε δύσκολες μέρες, μά θά χεμαζόμαστε καί ὅποιο εἶναι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ αὐτὸ θά γίνεи», καί τὰ παραπάνω δείχνουν πόσο ριζωμένη βαθιά στήν ψυχὴ τους ἦταν ἡ Ἑλλάδα. Θεωροῦνταν Ἑλληνες, ἀλλόθρησκοι μονάχα.

΄Αφιέρωμα στους Έβραίους τών Σερρών

Μετά από τούτη τήν απάντηση οι βούλγαροι λύσσαξαν. Τούς φυλάκισαν άμέσως, ενώ σύγκαира δήμειψαν και κατάσχεσαν τίς περιουσίες τους. Καί άρχισαν τίς διώξεις. Κάθε μή άρεστός στη διοίκηση άπελαυνότανε. Τά ίδια έκαναν και στους χριστιανούς "Έλληνες και στους Έβραίους. Κατάσχεσαν και τό χρυσοχοείο του Σαμουήλ, μόλις έμαθαν, ύστερα από προδοσία, ότι ήταν "Έλλην άζιωματικός. Τό ίδιο κατάσχεσαν και τήν επιχείρηση του γράφοντος και τή διέλυσαν κι αυτόν τόν όδήγησαν άμνηρο στά βουλγαρικά κάτεργα, γιατί ό πατέρας του ήταν Μακεδονομάχος. Σέ λίγες μέρες κήρυξαν πάλι τό στρατιωτικό νόμο κι έκαναν έρευνες στά σπιτία. Στην έρευνα αυτή βρήκαν τά χρυσασικά οικογενειακά κειμήλια και τίς λίρες του λοχαγού, πού τά φύλαγε γιά ώρα ανάγκης και τά κατάσχεσαν. Κι ό Σαμουήλ, καθώς έμεινε γυμνός, πουλούσε τά επιπλα, γιά νά συντηρούνται. Κατόπι δούλεψε στό άνθρακωρυχείο. Μά ή δουλειά ήτανε βαριά και δέν τήν άνεχότανε. Γι' αυτό έφυγε στη Σαλονίκη. Έκεί βρήκε δουλειά και γράφτηκε στην έβραϊκή κοινότητα.

Κεί τόν βρήκε ή άποφράδα κεινή μέρα του Μάη του 1943 τό Λοχαγό και τόν συνέλαβαν μαζί μ' όλους τούς Έβραίους. Πιό μπροστά διαβάσαμε τό μαρτύριο και τίς ταπεινώσεις πού πέρασε. Καί μόνο αυτός άπ' όλους, αυτός επέζησε άπ' τό "Αουσβιτς μέ δυό τρείς άλλους άπ' τ' άλλα έθνη. Καί ήρθε στη γή

τών πατέρων του, στη γή πού γεννήθηκε, όταν συνήρθε άπ' τη ναζιστική κόλαση και τά τραύματά του νά μάς βρεί έμάς, τούς καλούς φίλους του και νά μάς διηγηθεί μ' όλες τίς λεπτομέρειες τήν αίματοστάλαχτη τραγωδία των Έβραίων πού συνθέτουν τήν γενοκτονία. Ήταν ό μόνος μάρτυρας. Καί μιά μονάχα επιθυμία είχε: νά γίνουν βιβλίο όλα αυτά γιά νά τά μάθει ό κόσμος. Κι όταν έμαθε τό τέλος των συγγενών του άπ' τούς βουλγάρους, μερικές κατάρες ξεστόμισε μονάχα. Πού νάβρει δάκρυα γιά νά κλάψει; Τά δάκρυά του τρέξανε ποτάμια και στέρεψαν. Δυό τρείς μέρες έμεινε στην πόλη. Κατόπι έφυγε. Είπε πώς θά πάει στό "Ισραήλ γιά νά μείνει εκεί. Από τότε κανένας δέν έμαθε τίποτε. Ζεί, άραγε, πέθανε; Μιά φορά έμεις τήν επιθυμία του τήν έκπληρώσαμε. Τό βιβλίο κυκλοφόρησε.

Ενα άλλο μελέτημα πού είδε τό φώς της δημοσιότητας πέρσι από τίς στήλες της τοπικής βδομαδιατικής έκδοσης "Ο Παρατηρητής" (24.9 και 1.10.84) άπ' τόν ιστοριογράφο της πόλης των Σερρών κ. Νίκο Ζ. Νικολάου, μέ άφορμή τή μνήμη της θλιβερης έπετειού των 40 χρόνων άπ' τό "Αποκατάσταση, άποτελεί μιά ιστορική άναδρομή άπ' τήν έγκατάσταση του έβραϊκού στοιχείου στά τέλη του 15ου αιώνα μέχρι τήν "Επανάσταση του 1821. Τό ξαναδημοσιεύουμε ολόκληρο παρακάτω, μέ τίς συμπληρώσεις πού έκανε ειδικά γιά τό περιοδικό μας:

ΝΙΚΟΥ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ:

΄Η Έβραϊκή παρουσία στα Σέρρας

Στό τεύχος του Νοέμβρη του 1983 είδαμε τό ΑΦΙΕΡΩΜΑ στον "Έλληνικό Έβραϊσμό, πού τά στοιχεία του είναι όλα παρμένα, όπως αναφέρεται, από τό έξαιρετό τετράτομο έργο του Κ. Σιμόπουλου "Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ.Χ. — 1821" (βραβείο της "Ακαδημίας "Αθηνών).

"Ενας χάρτης από τό βιβλίο του Μ. Gilbert "Atlas of the Holocaust", Λονδίνο 1982, μάς πληροφορεί πώς ή πρώτη έγκατάσταση Έβραίων στην Εύρωπη έγινε στον έλληνικό χώρο, έδώ και 2.235 χρόνια (βλέπε "Χρονικά", τ. 63, Νοέμβριος 1983, σ. 3).

Μή έχοντας γραφεί τίποτε μέχρι τώρα στην τοπική μας ιστοριογραφία γιά τούς Έβραίους των Σερρών, πού έζησαν, έδρασαν, άφησαν τήν τελευταία τους πνοή και θάφτηκαν έδώ, άνοίγουμε τούτο τό κεφάλαιο, συμπληρώνοντας ένα μικρό μέρος άπ' τό κενό στην ιστορία αυτής της πόλης.

"Επιτελούμε έτσι και ένα καθήκον, μιά και ή διετία 1983-1984 είναι άφιερωμένη στη μνήμη της θλιβερης έπετειού των σαράντα χρόνων από τό ολόκαυτόμα των Εύρωπαίων "Ισραηλιτών.

Οι λίγες γραμμές πού ακολουθούν, άφιερώνονται στη μνήμη των Έβραίων συμπολιτών μας πού έξωλοθρέφτηκαν όπως και οι άλλοι όμόφυλοι τους σχεδόν στην ολόκλητή τους. Τελείως άβοήθητοι έδώ — στη Βουλγαροκρατούμενη δηλαδή "Ελλάδα — σέ αντίθεση μέ εκείνους στην ύπόλοιπη χώρα, πού έστω και μόνο γιά παρηγοριά είχαν θερμό συμπαρασάτη τήν "Ελληνική "Ορθόδοξη Έκκλησία. Στό πρόσωπο των φωτισμένων τότε "Ιεραρχών μας, του "Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού και του Μητροπολίτη Γενναδίου της Θεσσαλονίκης, πού μέ ένεργειές τους στον κατακτητή προσπάθησαν ν' άποτρέψουν τόν άφανισμό τους, έβλεπαν τήν ανθρώπινη άλληλεγγύη στοργικά νά τούς συμπαραστέκεται. Είναι γνωστό' τό θαρραλέο κείμενο πού έστειλε στις 23 Μαρτίου 1943 ό προκαθήμενος της "Ελληνικής έκκλησίας και τό προσυέγραψαν εκπρόσωποι 29 όργανώσεων στο κατοχικό πρωθυπουργό Λογοθετόπουλο, τό όποίο καταλήγει:

1. "Ημέρα μνήμης των "Ισραηλιτών θυμάτων του Ναζισμού: "Αθήνα 1963. Πρβλ. Π. "Ενεπεκίδη: "Οι διωγμοί των Έβραίων εν "Ελλάδι", "Αθήνα 1969, σ. 165 - 169.

"...Διότι νομιζομεν ότι ουδείς δικαιούται νά λησμονή, ότι πάσαι αι πράξεις της δυσχερούς ταύτης περιόδου άκόμη και όσαι κείνται έξω της θελήσεως και της δυνάμεως ήμων θά έρευνθούν μίαν ήμεραν από τό έθνος, διά τόν προσήκοντα ιστορικό καταλογισμόν".

Μάταια όμως ό Παρανοϊκός του Βερολίνου και οι επιτελείς του έκτελούσαν μεθοδικά τά έγκληματικά τους σχέδια.

★

Δέν έχουμε καμιά μαρτυρία γιά τόν άκριβή χρόνο της έγκατάστασης του έβραϊκού στοιχείου στην περιοχή μας.

"Ετσι, σάν άρχαιότερο γραπτό μνημείο γιά τήν έβραϊκή παρουσία έδώ μπορεί γιά σήμερα νά θεωρηθεί ή μαρτυρία του ραββίνου Βενιαμίν² άπ' τήν Τουδέλα της "Ισπανίας, πού ξεκίνησε τό 1159 άπ' τη Σαραγόσσα γιά μιά περιοδεία στην Εύρωπη, στην "Αφρική και στην "Ασία, πού κράτησε 13 ολόκληρα χρόνια. Τό δρομολόγιο πού ακολουθούσε στην "Ελλάδα, άφου διάσχισε τήν "Ιταλία, ήταν πρώτα ή Κέρκυρα και συνεχίζοντας πρós τά κάτω μέ καράβι πέρασε από τήν Πάτρα και τη Ναύπακτο και έφθασε στην Κόρινθο. Από κεί, κατευθύνθηκε στη Θεσσαλονίκη. Πότε έφθασε εκεί δέν είναι μέ άκρίβεια γνωστό.

"Από κεί, όπως γράφει ό ίδιος, "σε άπόσταση δυό ημερών άπό τη Θεσσαλονίκη, βρίσκει τό Μιτρίτζι μέ Έβραίους..." άπ' όπου ύστερα από δύο μέρες ταξίδι έφθασε στη Δράμα. "Ο σχολιαστής σημειώνει πώς τό Μιτρίτζι αντίστοιχεί μέ τό Δημητρίτσι, πράγμα πού μπορεί νά θεωρηθεί βέβαιο.

Μοναδική μνεία στο άφιέρωμα γιά τήν πόλη μας είναι ή άναφορά του "Αγγλου λοχαγού William Martin Leake,³ πού έφθασε στα Σέρρας στις 11 Νοεμβρίου 1805.

Τό άπόσπασμα αυτό, πού είχα τήν εύκαιρία νά περυσιάσω

2. "Χρονικά" του Κεντρικού "Ισραηλιτικού Συμβουλίου, τ. 63, Νοεμβρίου 1983, σ. 13 - 20.
3. Leake M.W.: "Travels in Northern Greece", London 1835, σ. 200. Πρβλ. Νίκου Ζ. Νικολάου: "Ιστορικά των Σερρών από όδοιπορικό κ.λπ. στην περίοδο της Τουρκοκρατίας "Σερραϊκά Γράμματα", τ. 51 - 52, Σέρραι 1962, σ. 21.

‘Αφιέρωμα στους Έβραίους τῶν Σερρῶν

καί ἀπ’ τὰ «Σερραϊκά Γράμματα» τοῦ μακαρίτη Ν. Βουζούκα, λέει τὰ παρακάτω:

«Ἀπό μακριά ἡ πολιτεία προσφέρει ἕνα ἐπιβλητικό θέαμα μέ τὰ ἄσπρα τείχη καί τοὺς πύργους πού ὑψώνονται κατὰ διαστήματα. Τὰ τείχη πού ἔχουν περίμετρο γύρω στά τρία μίλια, περικλείουν ὄχι μονάχα τήν πολιτεία, ἀλλά καί περιβόλια, ἀκόμα καί λειβάδια ὅπου βόσκουν τὰ ζῶα. Ἀλλά δέν εἶναι τίποτα παραπάνω ἀπό ἕνα λεπτό κατασκευάσμα ἀπό ἀψητα πλιθιά. Τά σπίτια ἀκολουθοῦν τή γνωστή τούρκικη ἀρχιτεκτονική, λιθοδομή τό κατώτερο τμήμα καί ξυλοδεσιά τό ὑπόλοιπο. Οἱ δρόμοι στριφογυριστοί καί κακοστρωμένοι. Ἀλλά χάρη στά ἀφθονά νερά πού κατεβαίνουν ἀπό τό γειτονικό βουνό βασιλεύει παντοῦ τό πράσινο. Κάθε σπίτι ἔχει καί τό περιβόλι του. Ὁ πληθυσμός ὑπολογίζεται σέ 15.000 Τούρκους, 5.000 Ἕλληνες καί βουλγάρους καί λίγες οἰκογένειες Ἑβραίων».

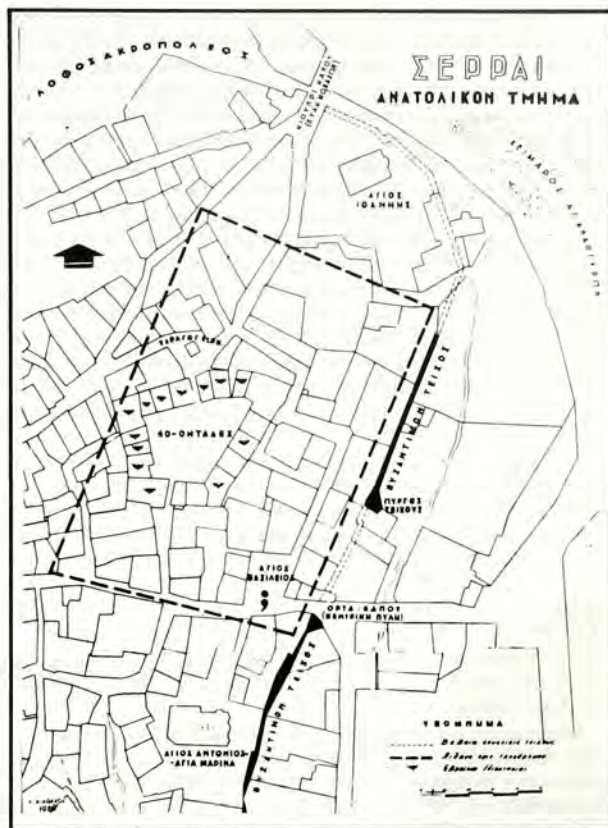
Ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές ὀριακές χρονικές μαρτυρίες (1160, 1806) πού βρήκαμε στό Ἀφιέρωμα, καταχωροῦμε καί τίς εἰδήσεις πού ἔχουμε στή διάθεσή μας ἀπό τοπικές πηγές καί τίς ἀναφορές σέ δύο ἀκόμη περιηγητικά ἔργα: τοῦ Τούρκου Ἑβλιγιά Τσελεμπή καί τοῦ Γάλλου προξένου στή Θεσσαλονίκη Μ.Ε.Μ. Κουζινερού.

Ἔτσι, στοὺς ἀρχαίους κώδικες τοῦ μοναστηριοῦ μας τοῦ Τιμίου Προδρόμου, βλέπουμε σέ χρυσόβουλο τοῦ Ἀνδρόνικου Γ' ἀπό τό Μάρτη τοῦ 1333⁴ τὰ παρακάτω σχετικά μέ τὰ προνόμια πού παρέχονται στόν μοναχό Ἰάκωβο.

«Ἐπεὶ ὁ μοναχός Ἰάκωβος ἔδειξε κατὰ τόν παρόντα καιρόν πίστιν καί ὑπόληψιν καθαρὰν εἰς τήν βασιλείαν μου διὰ τῶν ἔργων ὧν ἐποίησε καί ἐκρατήθη ὁλοσχερῶς καί στερρῶς καί βεβαίως εἰς αὐτήν, ἐζήτησε δέ καί παρακάλεσε τήν βασιλείαν μου ἵνα δοθεῖ διὰ χρυσοβούλου πρὸς αὐτόν... καί λαμβάνει κατ' ἔτος καί τὰ ἀπαιτούμενα χάριν τέλους ἑτησίως ἀπό τῶν εἰς τό κάστρον τῆς Ζίχνας Ἰουδαίων ὑπέρπυρα εἴκοσι χάριν προσοδίου αὐτοῦ...».

Λίγο ἀργότερα, ἀμέσως μετὰ ἀπ' τήν κατάκτηση τῶν Σερρῶν καί τῆς περιοχῆς ἀπ' τόν Σέρβο κρᾶλη Στέφανο Ντουσαν, οἱ πόροι αὐτοῖ ἀπ' τή φορολογία τῶν Ἰουδαίων τῆς Ζίχνης, ὅπου καί ξανααναφέρονται, ἐξασφαλίζεται σάν προνόμιο τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου, ὅπως φαίνεται ἀπό χρυσόβουλο τοῦ Ντουσαν ἀπ' τόν Ὀκτώβρι τοῦ 1345⁵.

Ἀν καί δέν ἔχουμε καμιὰ σχετική μαρτυρία, μέ βεβαιότητα μποροῦμε νά πούμε πῶς στά 1492 ἕνας μεγάλος σχετικῶς ἀριθμός ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν πού ἦρθαν στήν Ἑλλάδα σάν πρόσφυγες, ὅταν τοὺς ἐδιώξαν ἀπ' τήν Ἰσπανία, ὁ Φερδινάνδος καί ἡ Ἰσαβέλα, ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ. Σημαντικό ἐπιχείρημα πού ἐνισχύει τοῦτῃ τήν ἀποψη εἶναι πῶς οἱ Ἑβραῖοι τῶν Σερρῶν μέχρι πρὶν τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μιλοῦσαν Ἰσπανικά, ὅπως καί οἱ Θεσσαλονικεῖς ὁμόφυλοι τους, καί διακρίνονται μέ τήν ὀνομασία Σεφαρδίμ (προερχόμενοι δηλαδή ἀπό τήν Ἰσπανία) σέ διαστολή μέ τοὺς Ἀσκεναζίμ πού προέρ-

(Εικ. 3) Τό ἀνατολικό τμήμα τῶν Σερρῶν ὅπως ἀποτυπώθηκε μετὰ τήν καταστροφή τοῦ 1913. Ἐκτός ἀπ' τήν περιοχή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καί τόν Ἀγίο Ἀντώνιο πού σώθηκαν, σήμερα στή θέση αὐτή ὀπλώνεται ἕνα ἥρεμο κομμάτι τῆς Νέας Πόλης, πού δέν θυμίζει τίποτε ἀπ' τό χάρτη αὐτό. (Πηγή: Νίκου Ζ. Νικολάου: Σκαπανεῖς τῆς ἱστοριογραφίας καί προβλήματα τῆς ἱστορίας τῶν Σερρῶν, Θεσσαλονίκη 1964, πίν. iv).

χονται ἀπό τή Γερμανία.

Σέ μελέτημά μας γιά τόν Ἰππόδρομο τῶν Σερρῶν στά Βυζαντινά χρόνια⁶ διατυπώσαμε τήν ὑπόθεση πῶς τό συγκρότημα τῶν «Σαράντα Ὀντάδων»⁷ ὅπου ἔμεναν μόνο Ἑβραῖοι μέχρι τήν καταστροφή τοῦ 1913, εἶχε κτιστεῖ σέ ἄδεια μέχρι τότε (1492) ἔκταση, πού πιθανόν ἦταν πρὶν ὁ χώρος τοῦ Ἰπποδρόμου⁸.

Στό σχέδιο πού συνόδεψε ἐκεῖνο τό μελέτημά μας καί τό ξαναδημοσιεύουμε κι ἐδῶ, διακρίνεται ἡ πυκνή οἰκηση τῶν Ἑβραίων στήν περιοχή αὐτή, ὅπως φαίνεται ἀπ' τίς ἰδιοκτησίες τους πού χαρακτηρίζονται ἐνδεικτικά μέ τήν Ἐπτάφωτη.

Παρ' ὅλο, ὅμως, πού πέρασαν εἴκοσι δύο ὁλόκληρα χρόνια ἀπό τό δημοσίευμα ἐκεῖνο, καινούργιο στοιχεῖο πού νά ἐπιβεβαιώνει ἢ νά ἀντικρούει αὐτή τήν ὑπόθεση δέν ἦρθε στό φῶς. Οἱ οἰκοδομές πού κτίστηκαν καί οἱ ἀσφαλτοστρώσεις τῶν δρόμων πού ἐγιναν ἀπό τότε στήν περιοχή, χωρίς παρακολούθηση ἀπ' τήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία, ὅπως ὑποδείξαμε τότε, βάζουν ἴσως ἕνα τέλος στίς σχετικές ἀναζητήσεις.

Ὁ Μπαρούχ Σιμπή⁹ διατυπώνει τήν ἀποψη πῶς ἡ Ἑβραϊκή Κοινότητα τῶν Σερρῶν δημιουργήθηκε λίγο ἀργότερα ἀπό Ἑ-

9. Μπαρούχ Σιμπή: Μιά θεοκρατική ἐμπορική δημοκρατία, στά πλαίσια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας: «Χρονικά» (Κ.Ι.Σ.), τ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 26.

4. Guillou André, Les archives de Saint Jean Prodrome sur le Mont Menécée, Paris 1955, σ. 28.

5. Ὁ.π., σ. 129.

6. Ν.Ζ. Νικολάου: Σκαπανεῖς τῆς ἱστοριογραφίας καί προβλήματα τῆς ἱστορίας τῶν Σερρῶν, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 34 καί Πιν. IV.

7. Πέτροβιτς Νατάλης: Λαογραφικά Σύμμεικτα τῶν Σερρῶν, στά «Σερραϊκά Χρονικά», τ.Α, Ἀθήναι 1953, σ. 109.

8. Κατὰ σύμπτωση κοντά στόν Ἰππόδρομο τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε δημιουργηθεῖ ἡ μία ἀπ' τίς μεγάλες ἑβραϊκές συνοικίες (βλ. «Χρονικά» τοῦ Κ.Ι.Σ., τ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 7). Ἀκόμη, ἴσως δέν εἶναι τυχαῖο τό γεγονός πῶς οἱ Ὀθωμανοὶ ἐγκατέστησαν τοὺς Ἑβραίους στήν Κομοτηνή, ὅπως καί στά Σέρρες, μέσα ἀπ' τὰ τείχη τῶν Βυζαντινῶν τμημάτων τῶν πόλεων αὐτῶν, πού στή δική μας περίπτωση ἦταν γνωστό — μέχρι τήν καταστροφή τοῦ 1913 — μέ τό ὄνομα «Βαρόσι».

Ἀφιέρωμα στους Ἑβραίους τῶν Σερρῶν

βραίους τῆς Θεσσαλονίκης», πού δημιούργησαν ἓνα τέτοιο δίκτυο Ἑβραϊκῶν Κοινοτήτων σ' ὁλόκληρη τὴν Ἀνατολική Μακεδονία, τὴ Δυτική Θράκη, τὴν παλιά Βουλγαρία, τὴν παλιά Σερβία καὶ μέχρι τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης. Ἔτσι δημιουργήθηκαν οἱ Κοιότητες Σερρῶν, Δράμας, Καβάλας, Κομοτηνῆς, Ξάνθης, Σόφιας, Ρουσσόου, Βάρνας, Σερράγιο, Σκόπια, Νις κλπ. Στὴν Κομοτηνὴ οἱ Τούρκοι ἐγκατέστησαν μάλιστα τοὺς Ἑβραίους ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Φρουρίου¹⁰.

... Τὸ ἐκτεταμένο αὐτὸ δίκτυο ἰσραηλιτικῶν κοινοτήτων δημιουργηθέν ἀπὸ τίς ἀνάγκες τῆς διεξαγωγῆς ἐμπορίου σὲ ἐπαρχίες μὴ ἐκμεταλλεῖσιν ἐπαρκῶς ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἐπέτρεπε στὴ Θεσσαλονίκη νὰ συγκεντρῶνται μέγα μέρος τῆς παραγωγῆς τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Δαλματίας καὶ νὰ ἐρχεται σὲ ἄμεσες ἐμπορικές σχέσεις μὲ τὰ μεγάλα ἐμπορικά κέντρα τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ραγούσα, ἡ Ἀνκόνα καὶ, ἰδίως, ἡ Βενετία¹¹.

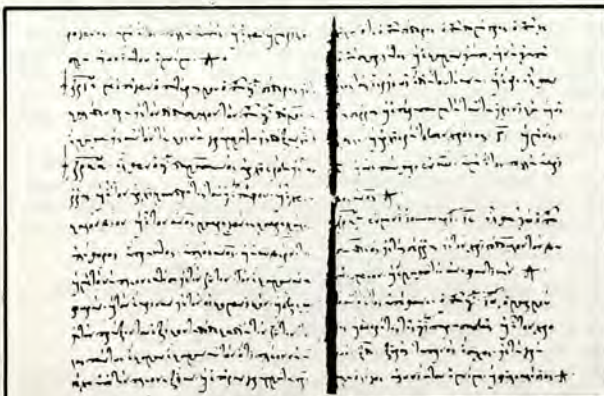
Γιὰ τὴν περὶπτωση, ὅμως, τῶν Σερρῶν, ἔχουμε ζωηρές ἐπιφυλάξεις καὶ νομίζουμε πὼς τὸ θέμα γιὰ τὴν ὥρα πρέπει νὰ μείνει ἀνοικτό. Γιὰ τὸν 16ο αἰῶνα, οἱ εἰδήσεις πού ἔχουμε προέρχονται ἀπὸ ὀθωμανικές πηγές, πού δίνουν στοιχεῖα γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ M. Kiehl: «Ἔτσι, σύμφωνα μὲ ἀπογραφές πού ἔγιναν ἀνάμεσα στὰ 1520 καὶ 1530, ἡ πόλη εἶχε μιά μουσουλμανικὴ κοινότητα ἀπὸ 671 οἰκογένειες. Ἡ Χριστιανικὴ Κοινότητα ἀριθμοῦσε 357 οἰκογένειες καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ 65 οἰκογένειες¹²».

Μιά ἄλλη ἀπογραφή ἔτους ἐγείρας 776 (1568/69) μᾶς δίνει τοὺς παρακάτω ἀριθμούς: Μουσουλμανικές οἰκογένειες 833 καὶ 284 ἐργένηδες, Χριστιανικές οἰκογένειες 311 καὶ 260 ἐργένηδες καὶ Ἑβραϊκές οἰκογένειες 56¹³.

Στὸ πρῶτο μισό τοῦ 17ου αἰῶνα, ὁ Σερραῖος Παπασουνδιός, στὶς χρονικές του σημειώσεις πού μᾶς ἀφῆσε καὶ βρίσκονται σὲ κώδικα τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Κουτλουμουσιοῦ στὸ Ἅγιον Ὅρος¹⁴ ἀνεξάντλητη πηγὴ γιὰ τὴν τοπικὴ μας ἱστορία, μᾶς πληροφορεῖ τὰ παρακάτω γιὰ τοὺς Ἑβραίους τῶν Σερρῶν.

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1620 - 21) ἀπέθανεν ὁ Χριστόδουλος ὁ βαφτισμένος ὡς π χρονῶν. Καὶ αὐτὸς ἦτον Ἑβραῖος καὶ εἰς τὴν νεότητά του ἠγάπησεν τὴν πίστιν καὶ ἐγένεν χριστιανὸν καὶ πολλὰ κακὰ ἐπέρασεν ἀπὸ τοὺς φθονερούς Ἰουδαίους. Ὁμοίως καὶ ὁ ἀνάδοχός του ὁ Κοσκίνης πολλὰ ἀσπρα ἐξοδίασεν ὅσον νὰ τὸν ἐγλυτωσῇ. Καὶ ἐτὶ ἐκαμεν χριστιανός. Ξ χρόνων καὶ ἀπέθανεν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ὀρθοδόξῳ πίστει. Αἰωνία του ἡ μνήμη. Καὶ ἦτον ἀνθρώπος θεωρητικὸς, ἐμφορὸς, ἀληθινός, φιλόξενος καὶ φιλοκλήσιος καὶ εὐσεβής¹⁵.

Ἡ ἀναφορά αὐτὴ τοῦ Παπασουνδιοῦ ἐγένε ἀπὸ ἀγάπη στὸν δάσκαλό του τῆς ἀνυφαντικῆς¹⁶ στὸν ὁποῖο μαθήτευσε ὅταν σὲ ἡλικία δέκα πέντε περίπου χρόνῳ ἦρθε στὰ Σέρρας, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἄνθρωπο:

(Εἰκ. 4) Κουτλουμουσιανὸς κώδικας αρ. 153. (σ. 18φε) ζγκ. Ἐν μηνί Ἰανουαρίῳ ιε', ἦλθα ἐγώ, ὁ Παπασουνδιός, εἰς τὰς Σέρρας ἐπὶ τὸν Χριστόδουλον τὸν βαπτισμένον καὶ ἔμαθα τὴν ἀνυφαντικὴν.

+ ζγκ. (1615). Ἐν μηνί Ἰανουαρίῳ ιε', ἦλθα ἐγώ, ὁ Παπασουνδιός, εἰς τὰς Σέρρας ἐπὶ τὸν Χριστόδουλον τὸν βαπτισμένον καὶ ἔμαθα τὴν ἀνυφαντικὴν.¹⁶

Στὴ συνέχεια μᾶς περιγράφει ἓνα συναρπαστικὸ ἐπιδόσιο πού ἔγινε στὰ 1622, ὅπου φαίνεται ἀνάγλυψη ἡ ψυχολογία τῆς μάζας, καὶ στὸ ὁποῖο συμμετέχουν καὶ οἱ Ἑβραῖοι.

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1622) ὤρμησαν ὅλοι οἱ τούρκοι κατὰ τοῦ Μεχεμέτι Γιαζατζί καὶ ἐχάλασαν τὰ σπίτια του εἰς τὰς Σέρρας καὶ ἐδιαγοῦμισαν ὅλα του τὰ υπάρχοντα ἀπὸ μικρὸν ἕως μέγα καὶ ἐτζάκισαν τὰ κεραμίδια ὅλα καὶ τοὺς στύλους ἔκοψαν καὶ τὰ σπίτια ἐκαταγκρέμνισαν. Καὶ ἔτρεχαν Τούρκοι, χριστιανοί, Ἑβραῖοι, ὀγύφτοι, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ καὶ τὰ μικρὰ παιδία καὶ ἐδιαγοῦμιζαν. Καὶ ὅποιοι ἦτον φρόνιμος καὶ δυνατός ἤπερνεν μεγάλα πράγματα καὶ τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα. Καὶ ὅποιοι ἦτον ὀλίγος εἰς τὴν γνῶσιν ἔπερνε παπία, ὀρνίθια, σταφυλαρμιά, πικμέζι, ἄρμια, ψάθες, φουρκάλια, τζουκαλοπίνια καὶ ἄλλα ὡσάν αὐτὰ ὅμοια καὶ χειρότερα, μόνον νὰ στέκεσαι νὰ γελᾷς. Καὶ ἐτὶ δὲν ἀφῆκαν τίποτε διότι δὲν ἦτον κανεὶς ὅπου νὰ μὴν ἐπῆρνε τίποτε καὶ νὰ πᾶγῃ καὶ εἰς τὸ σπίτιν τοῦ ἀπὸ δύο καὶ τρεῖς καὶ πέντε βολεῖς. Ἡ αἰτία διατὶ ἦτον πείνα καὶ ὅλοι οἱ ἀγάδες καὶ οἱ προεστοὶ ἔδωσαν σιτάρη εἰς τοὺς ψωμάδες, ἀμὴ αὐτὸ οὐ μόνον δὲν τοὺς ἔδωσεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καράβια πᾶσαν ἡμέραν ἔστειλεν. Καὶ ἐτὶ ὡς καθὼς ἦταν εἰς τοὺς

10. N. Μελλίρρυτου: Πριγραφή ἱστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ ὑπ' ἐκκλησιαστικὴ ἀποψη τῆς θεοσάουτο Ἐπαρχίας Μαρωνείας ἐν Κωνσταντινουπόλει 1871. Ἐπανεκδόση Μορφωτικοῦ Σουλῶγου Κομοτηνῆς, Κομοτηνὴ 1980 σελ. 79 - 80.

11. M. Kiehl: "Observations on the history of the Northern Greece during the Turkish rule" Balkan Studies, v 12, 2. Θεσσαλονίκη 1971, σ. 433.

12. M. Kiehl: Προσθήκες στὸ πάνω ἔργο πού δόθηκαν εὐγενικά στὸν γράφοντα μὲ ἐπιστολή.

13. Κουτλουμουσιανός. Κώδικας (Κ.κ.) ἀριθμ. 153 μὲ α.α. 3226 στὸν «κἀτάλογο τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν Κωδικῶν» ἐν Κανταβρυγία τῆς Ἀγγλίας 1895, τ. Α, σ. 288. Ἐκδόσεις τοῦ κώδικα πραγματοποιήθηκαν ἀπ' τὸν Πέτρο Πέννα στὰ «Σερραϊκά Χρονικά», τεύχος Α, Ἀθήναι 1938 καὶ ἀπ' τὸν Γιώργο Β. Καφταντζή στὰ «Σερραϊκά Χρονικά», τόμος 9, Ἀθήναι 1982, σ. 15 - 128.

14. Κ.κ. σ. 23β, πρβλ Γ. Καφταντζή ο.π. σ. 37 καὶ διορθώσεις τοῦ κειμένου Ν.Ζ. Νικολάου «Ἡ Σερραϊκὴ Χρονογραφία τοῦ Παπασουνδιοῦ» στὸν «Παρατηρητή», Σέρραι, ἀρ. φύλλου 135, 23.12.1982.

15. Ἡ ἀνυφαντικὴ θεωρεῖται ἡ παραδοσιακὴ τέχνη τῶν Ἑβραίων. Ὅπως σημειώνει ὁ Μπαρούχ Σιμπή (ο.π. σ. 26) «Ἀπὸ τῆς δύσης, οἱ Ἑβραῖοι ἔφεραν μαζί τους, ἐκτός ἀπ' τίς βιβλιοθήκες τους καὶ τὰ ἀργαλεῖά τους καὶ πολὺ γρήγορα δημιούργησαν ὁλόκληρο δίκτυο Ἰδρυμάτων μορφωτικῶν καὶ εὐαγῶν ὡς καὶ μιά ἀξιόλογη ἐριοβιομηχανία». Κατὰφεραν, μάλιστα, μὲ φερμάνι τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β' στὰ 1568 νὰ ἀποκτήσουν τὸ προνόμιο νὰ πληρώνουν τὸν κεφαλικὸ φόρο σὲ εἶδος, καὶ συγκεκριμένα σὲ ὑφάσματα γιὰ τίς στολές τοῦ στρατοῦ. Κάτι ὅμως δὲν πῆγε καλὰ μὲ τοῦτῃ τῇ συμφωνία καὶ στὰ 1638 οἱ Τούρκοι ἐκτελοῦν τὸν ἀρχираββίνο τῆς Θεσσαλονίκης Γιουδὰ Κόβο, γιατί θεωροῦν ἀνεπαρκὴ σὲ ποιότητα καὶ ποσότητα τὰ ὑφάσματα πού πρόσφερε ἡ κοινότητα ὡς φόρο. (Ἀλμπέρτος Νάρ: Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα Θεσσαλονίκης - Πορεία μέσα στὸ χρόνο, «Χρονικά», τ. 70, σ. 12). Ἐτρί βλέπουμε, πὼς καὶ στὰ Σέρρας οἱ Ἑβραῖοι ἐπιδίδονταν στὴν ἀνυφαντικὴ καὶ ὁ πατέρας τοῦ Παπασουνδιοῦ τὸν ἔστειλε σὲ βαπτισμένο (Ἑβραῖο) δάσκαλο γιὰ νὰ μάθει τὴν τέχνη.

16. Κ.κ. 18α, πρβλ. Γ. Καφταντζή δ.π. σ. 28.

καφενέδες ὄρμησαν ὅλοι οἱ Τούρκοι εἰς τὸν κατή καὶ νὰ τὸν ἡ-
ρισκαν τότες τὸν Μεχμετ Γιαζατζή, τὸν ἐπεπελέτιζαν.

Καὶ ὁ κατὴς δὲν τοὺς ἐδωσεν θέλημα διὰ τὰ σπῖτια νὰ τὰ χα-
λάσουν ἐσσοντας ὅπου δὲν ἦταν ὁ Μεχμετ Γιαζατζής εἰς τὸ πα-
ρόν. Καὶ αὐτοὶ δὲν ἄκουσαν τὸν κριτὴ καὶ ἐτζί ὡς καθὼς ἦταν
πολύ πλῆθος ἔκαμαν ἀλαλαγμόν καὶ ὤρμησαν οἱ πάντες καὶ τὰ
ἐχάλασαν. Καὶ μετὰ ταῦτα πάγει εἰς τὴν Πόλιν ὁ Μεχμετ Για-
ζατζής καὶ ἐξοδίασεν πολλὰ ὡς νὰ κάμει τίποτες ἓνα δύο νο-
ματοὺς ὅπου ἐδωσαν θέλημα καὶ δὲν ἔκαμαν τίποτες καὶ ἐγύρι-
σεν ἀπρακτος¹⁷.

Οἱ λιμοὶ, ποὺ ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο στὰ χρόνια τῆς
Τουρκοκρατίας καὶ ἀποδεκάτιζαν τοὺς πληθυσμούς, δίνουν τὴν
εὐκαιρία στὸν Παπασυναδινὸ νὰ γράψῃ τὰ παρακάτω:

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1623), τὸμου πάγει ὁ σκλάβος, πάραυτα
ἄρχισεν τὸ θανατικὸν εἰς τὰς Σέρρας καὶ ἦτον μεγάλο. Ἀμὴ
τὸν Ἰουνιον καὶ Ἰουλίον ἀπέθαναν περισσοὶ καὶ, τι Τούρκοι, τι
Χριστιανοί, τι Ἑβραῖοι, τι ὀγύφτοι, Ἀπέθαναν ὡς ὀκτὼ χιλιά-
δες ἄνθρωποι¹⁸.

Γιὰ τὸν μεγάλο λοιμὸ τοῦ 1641 - 1642, ποὺ μόλις εἶχε περάσει
— γιατί οἱ σημειώσεις τοῦ Παπασυναδινοῦ φθάνουν μέχρι αὐτῇ
τῇ χρονιά — τὰ γεγονότα ἦταν ἄμεσα καὶ μέ πολύ ζωηρά χρώ-
ματα μᾶς ἀφῆνε τίς ἐντυπώσεις γιὰ τὴ φρίκη ποὺ δημιούργησε
τὸ κακὸ ποὺ βρῆκε τὸν κόσμον.

+ Τῷ αὐτῷ χρόνῳ (1641), ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον μῆναν καὶ ὁ-
λον τὸν χειμῶνα καὶ ὅλον τὸ καλοκαίρι, τὸσον μεγάλον θανατι-
κὸν ἐγένηεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ διέ-
δραμεν Μεσίρι, Ἀνατολή, Προύσα, Πόλι, νησία, Ρούμελη, Θετ-
ταλία, Θεσσαλονίκη, Σερβίαν, Βουλγαρίαν, Φιλιππούπολιν,
Μελνίκον, Σιδερόκαστρον, Δράμαν, Ζιχνοχώρια, Σέρρας καὶ
δὲν ἀφῆκεν οὔτε κάστρον οὔτε χώρες ἄβλαβους οὔτε ὅσπiti
καὶ δὲν τὸ ἐθυμήθησαν κανεὶς ἀπὸ τοὺς γέροντες εἰς τὸν καιρὸν
τοὺς νὰ διαδράμῃ τὸσον τόπον. Καὶ ἐκεῖ ὅπου ἐσέβηνεν ὁ θά-
νατος ὅλους τοὺς ἐθέριζεν καὶ ἐάν ἐγλύτωνεν κανεὶς, ἀμὴ ὁ
σπῖτι δὲν ἐγλύτωνεν. Καὶ τὸση κακὴ ἦτον ἡ πανοῦκλα, ὅτι ὁ-
ποῖος τὴν ἐβγαζεν, πλεον γλυτωμὸν δὲν εἶχεν. Καὶ τόσο γλῆ-
γορα τοὺς ἐθέριζεν ὅτι δὲν ἔκαμαν ἀστενεῖς ἀπὸ μία ἢ δύο ἡ-
μερες. Κάπου καὶ ἀραιὰ νὰ ἀσθενήσῃ μία ἐβδομάδα καὶ ἀπὸ
τοὺς ἐκατὸν ἓνας νὰ ξεπονέσῃ. Α.

+ Καὶ ἀπέθαναν εἰς τὰς Σέρρας τι Τούρκοι, τι χριστιανοί, τι
Ἑβραῖοι, τι ὀγύφτοι, ὡς β¹⁹...

+ Ὁμοίως ἐδιέδραμε καὶ ἡ λοιμικὴ καὶ ψώρα καὶ ματόπο-
νος. Αὐτὸν τὸν χρόνον μεγάλη ὀργὴ ἦτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

+ Καὶ τότες ἦτον, ὡ ἀδελφέ, νὰ ἰδῇς παντοῦ εἰς ὅλον τὸν κό-
σμον τὸ πῶς ἐκλαιγαν οἱ ἄνθρωποι, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες,
γέροντες καὶ παιδία, πατέρες καὶ μητέρες, ἀδελφοὶ καὶ ἀδελ-
φές, μάνες καὶ τὰ μικρὰ παιδία, Τούρκοι καὶ χριστιανοί, Ἑ-
βραῖοι καὶ ὀγύφτοι, κοινάροι καὶ χωριάτες, Ἀρμένιδες καὶ Κα-
ραμανλῆδες, Ἀράπηδες καὶ Ὀτεακαλῆδες, Φράγκοι καὶ θα-
λασσίτες, Σέρβοι τε καὶ Βούλγαροι, βλάχοι τε καὶ Ἀλβανῆτες.
Καὶ νὰ ἐκοίταζα τὸ πῶς ἀγκαλιάζεν ἡ μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παι-
δί τὴ μάνα, ὁ ἄνδρας τὴν γυναῖκα του καὶ ἡ γυναῖκα τὸν ἄνδρα,
ἀδελφὸς τὴν ἀδελφὴ καὶ ἀδελφὴ τὸν ἀδελφόν καὶ ὁ πατέρας
τὸ παιδάκιν του καὶ μάνα τὸ παιδί τῆς καὶ τὸ πῶς ἀπεθνή-
σκαν οἱ δύο ἀγκαλιασμένοι καὶ τὸ πῶς ἀγκαλιάζεν ἡ νεόνυμφη
τὴν μάναν τῆς καὶ ὁ νεόγαμος τὸν πατέρα καὶ πάπος τὰ ἐγ-
γόνια του καὶ τὰ δισέγγονα τὴν μανίτζα καὶ ὁ ἀγαπημένος τὸν
φίλον του καὶ πάντες τοὺς δικούς τους καὶ τὸ πῶς ἀπεθνή-
σκαν οἱ δύο ἀγκαλιασμένοι. Α.

+ Καὶ τότες, ὡ ἀδελφέ μου, νὰ ἐκοίταζες καὶ νὰ ἄκουες θρῆ-
νος καὶ κλαθμός καὶ ὀδυρμός πολὺς καὶ μεγάλος καὶ ἀπαρηγό-
ρητος εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ταλαίπωρους. Τότες νὰ
ἐκοίταζες δάκρυα νὰ τρέχουν ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων ὡ-
σάν τὸ ποτάμι, νὰ κλαῖουν τὴν συμφορὰν τους τὴν μεγάλην ὅ-
που τοὺς ἦλθεν ἀνεθάρρητα καὶ ἀνέλπιστα. Καὶ τις διηγῆσαι
τὸν κλαθμὸν καὶ τὸν ὀδυρμὸν καὶ τὸν θρῆνον τὸν ἀπαρηγόρη-
τον ὅπου εἶχαν οἱ ἄλλοι!¹⁹

Τὴν ἐποχὴ αὐτῇ (1655)²⁰ ἐκδηλώνεται ἡ κίνηση τοῦ ψευτομε-
σία Σαμπεταί Σεβῆ στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ δὲν ἔχουμε καμιά

Ἡ ὁδὸς Διοικητηρίου (ἀργότερα Μερραρχίας Σερρών) στὴν ἀφετηρία
τῆς μετὰ τὸ σταθμευμένα ποίονια γύρω στὰ 1925.

πληροφορία γιὰ τὴν ἀπήχηση ποὺ τυχόν εἶχε ἀνάμεσα στοὺς
Ἑβραίους τῶν Σερρών.

Λίγες δεκαετίες ὕστερα ἀπ' τὸν Παπασυναδικὸ, ὁ Τούρκος
περιηγητὴς Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή, στὸ Ὀδοιπορικὸ του, ποὺ εἶ-
ναι γνωστὸ μετὰ τὸ τούρκικο ὄνομα «Σεγιαχατναμέ», βρίσκουμε
πολλὰ ἐνδιαφέροντα πράγματα — ἀνάμεσα σὲ πολλὰ παραμύ-
θια — γιὰ τὰ Σέρρας.

Ὁ Ἑβλιγιὰ πέρασε ἀπὸ δῶ τὸ 1669/1670 ἐρχόμενος ἀπ' τὴν
Πόλιν, πηγαίνοντας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη.

Νὰ τί σημειώνει σχετικὰ περιγράφοντας τὸ Βαρόσι τῶν
Σερρών²¹:

Περιγραφή τοῦ κατωκημένου (βάρος) τοῦ ἔξω τοῦ φρουρίου τῶν Σερρών.

Τὸ ἑσωτερικὸ τοῦ ἐρυμνοῦ τούτου τεῖχους εἶναι κατωκημέ-
νον ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ διακόσμητον. Εἶναι φρούριον ἡρειω-
μένον, πληθεὺς Ἑβραίων, ἀπίστων Ἑλλήνων, Ἀρμενίων, Λατί-
νων, Βουλγάρων καὶ διεφθαρμένων Σέρβων. Ἐν συνόλῳ ἀπο-
τελοῦν δέκα συνοικίας χριστιανῶν μετὰ 2.000 κεραμοσκεπεῖς ἀ-
παισίας οἰκίας ἀπίστων. Ἐπειδὴ, ὁμῶς, εἶναι οἱ ἀπίστοι μεγα-
λέμποροι, ἔχουν τελείας τὰς ἀπαισίας οἰκίας των. Τὸ φρού-
ριον ἔχει τέσσαρας πύλας, ὡς ἡ μία, ὀνομαζομένη «μπαλίκ πα-
ζάρ - καπισί» (πύλη τῆς ἰχθυοαγορᾶς), ἀνοίγει πρὸς τὸν «κιμπλέ-
» (δηλαδὴ πρὸς τὴν Μέκκαν, ἥτοι πρὸς Ν) ἡ ἄλλη ἀνοίγει πρὸς
Α, ἡ δὲ τρίτῃ βλέπει πρὸς Δ. καὶ τέλος ἡ ἄλλη ἀνοίγει πρὸς τὸν
«καλέ». Ὅσαι αὗται αἱ πύλαι ἔχουν στερεὰ ξύλινα θυρόφυλλα.
Υπάρχουν εἰς αὐτὰς γενίτσαροι τελωνοφύλακες, σκοποὶ καὶ
«γιασακτοῦδες» (φρουροὶ τῆς τάξεως). Τὸ φρούριον τοῦτο εἶ-
ναι τετράγωνον, ἐκτισμένον διὰ πλίνθων καὶ λίθων, οἱ δὲ τοί-
χοι του εἶναι χαμηλοὶ. Οἱ προμαχώνες του εἶναι κατεστραμμέ-
νοι. Δὲν ἔχει χάνδακα, οὔτε τηλεβόλα, οὔτε πυροβόλα ὅπλα
(τυφέκια) οὔτε ἀποθήκην πυρομαχικῶν. Ἐχει περίμετρον
4.000 βημάτων. Αἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλή-
νων, Ἑβραίων, Ἀρμενίων καὶ Λατίνων εἶναι ὀλίγαι. Τὰ ἐκεῖ
πρατήρια εὐήμερον.

Ἐνα αἰῶνα κατόπιν, ὁ Γάλλος πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη A-
rasy, σὲ ἐκθεσὴ του ἀπ' τῆς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1777 ποὺ ἐπιγράφε-
ται «περιγραφή τῶν χωρῶν τοῦ Διαμερισματος τοῦ προξενείου
τῆς Θεσσαλονίκης», ἐκτός ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς παρέχει γιὰ

17. Κ.κ. 24β - 25α - 25β, πρβλ. Γ. Καφταντζή δ.π. σ. 39 - 40.

18. Κ.κ. 27β, πρβλ. Γ. Καφταντζή δ.π. σ. 43.

19. Κ.κ. 82α - 83β, πρβλ. Γ. Καφταντζή σ. 101 - 102.

20. «Χρονικά» Κ.Ι.Σ., τ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 13.

21. Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή: «Σεγιαχατναμέ», ἑλληνικὴ ἐκδοσις: Νι-
κηφόρου Μοσχόπουλου: Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἑβλιγιὰ Τσε-
λεμπή, Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. ΙΕ, Ἀ-
θήναι 1939, σ. 159 - 160.

‘Αφιέρωμα στους Έβραίους των Σερρών

τό εμπόριο των Σερρών, δίνει και μία μαρτυρία για τη σύνθεση του πληθυσμού γράφοντας τα παρακάτω²²:

«Στά Σέρρας οι Τούρκοι είναι πολυπληθέστεροι. Δεν υπάρχουν παρά ελάχιστα Έβραίοι αποκαταστημένοι, οι δὲ Ἕλληνες ζοῦν χωριστά σὲ μία μικρὴ συνοικία πού λέγεται Βαρόσι...».

Ἐδῶ, ἐκτός ἀπ’ τῆς μαρτυρίας τοῦ Leake πού προτάξαμε, μπορούμε νά συμπεριλάβουμε καί τή μαρτυρία τοῦ Γάλλου προξένου στή Θεσσαλονίκη Μ.Ε. Κουζινερύ, πού ἀν καί ἡ ἐκδόσή του «Ταξίδι στή Μακεδονία» κυκλοφόρησε στά 1831, δηλαδή μετὰ τήν ἐπανάσταση, ὅμως οἱ σημειώσεις του γράφτηκαν πρὶν τὸ 1819, ὅταν ἔφυγε ὀριστικά γιά τή Γαλλία καί μέ τήν ὁποία τελειώνουν οἱ σχετικές εἰδήσεις πού ἔχουμε.

Γράφει, λοιπόν, πῶς «ἡ παλιά πόλη (Σέρρας) φέρνει τὸ ὄνομα Βαρόσι, πού στήν ἰλλυρική διάλεκτο σημαίνει προάστειο. Οἱ Τούρκοι χρησιμοποιοῦν αὐτὴ τήν ὀνομασία τοῦ Βαρόσι σὲ διάφορες περιοχές τῆς Εὐρώπης, γιά νά υποδηλώσουν μία συνοικία πού κατοικεῖται ἀπὸ χριστιανούς» στά Σέρρας βρίσκονται Ἕλληνες, Βούλγαροι καί μερικές οἰκογένειες Ἰουδαίων πού κατέχουν αὐτὴ τὴ συνοικία...»²³.

Καί αὐτὰ μέχρι τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Τὰ παρὰ, μέχρι τὸ ὁδυνηρὸ τέλος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος τῶν Σερρών, μαζί μέ τίς ἄλλες τῶν βουλγαροκρατούμενων ἐδαφῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καί Θράκης στά 1943, τὸ πνιγμοῦ τους δηλαδή στὸν Δούναβη σύμφωνα μέ τήν ἐπίσημη ἐκδοχή²⁴, πού δὲν εἶναι ἀπόλυτη γιά τούς δικούς μας, ἴσως μὰς ἀπασχολήσουν σὲ ἄλλο μας σημεῖωμα.

Κλείνουμε μέ μία πρόταση στὸν Δῆμο μας. Σὲ ἓνα ἀπ’ τούς δρόμους πού ἀνοίξαν τελευταία στήν περιοχή καί εἶναι ἀκόμη ἀνώνυμοι νά δοθεῖ τὸ ὄνομα ΟΔΟΣ ἸΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ γιά νά θυμούνται οἱ νέες γενιές τὰ ἄθω θύματα τοῦ Ναζισμού.

Κλείνουμε αὐτὸ τὸ ἀφιέρωμα μέ εἰδήσεις γιά τὴ θεατρικὴ κίνηση τῶν ἐβραϊκῶν σχολείων τῶν Σερρών, ὅπου ὁ μαθητόκοσμος τῆς ἐποχῆς — ὁ παντοτεινός «εἴμαστε ὁ κόσμος, εἴμαστε τὰ παιδιά» — ἐπαίξε τότε ἀνέμελα κάνοντας τούς μεγάλους νά γελοῦν ἢ νά κλαῖνε, χωρὶς νά φαντάζεται τὸν ὄλεθρο πού πλησίαζε...

22. M. Lascaris. *Salonique à la fin du XIIIe Siècle*, σ. 17 - 40. Πρβλ. Π.

Πέννας: *Ἱστορία τῶν Σερρών*, ἐκδ. β’, Ἀθήναι 1966, σ. 359.

23. M.E.M. Cousinery: *Voyage dans la Macedoine*, Paris 1831, σ. 159.

24. *Χρονικά* Κ.Ι.Σ. τ. 63, Νοέμβριος 1983, σ. 27.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τὸ Νόμο:

Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ

Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ELENA ROMERO

Ἀπὸ τὴ θεατρικὴ δραστηριότητα τῶν ἐβραϊκῶν σχολείων τῶν Σερρών

(Ἀποσπάσματα ἀπ’ τὸ ἔργο: Repertorio de Noticias Sobre el Mundo Teatral de los Sefardies Orientales — Madrid 1983).

Μετάφραση ἀπ’ τὰ ἰσπανικά: Ἀλμπέρτου Νάρ.

Δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας En Salonico, τῆς 13 Μαρτίου 1906.

240. Παρουσίαση τοῦ ἔργου «Los Cativados» (οἱ αἰχμάλωτοι). Σέρρας 1906.

Γράμμα ἀπὸ τὰ Σέρρας:

Κύριε Διευθυντή,

Χθές (11 Μάρτη), πρώτη μέρα τῆς γιορτῆς Πουρίμ, ἡ Ἐνωσὴ «Φίλοι τῆς Προόδου», πού ἀποτελεῖται ἀπὸ παλιούς μαθητὲς σὲ ἰσπανοεβραϊκὴ γλῶσσα, γιά ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τῆς ἀλμπασά (Σημ. «ἐνδυσση». Δηλαδή, τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου παροχῆς ἐνδυμάτων πρὸς ἄπορα παιδιά). Ἡ παράσταση ἦταν ἓνα δράμα πάρα πολὺ συνταρακτικό, μέ τίτλο «Los cativados» (οἱ αἰχμάλωτοι), πού ἔκανε νά τρέξουν πολλὰ δάκρυα στὸ κοινόν. Οἱ νέοι ἡθοποιοὶ ἐπαῖξαν ἀξία τούς ρόλους τους καί ἀξίζουν τὰ συγχαρητήριά μας γιά τὴ γενναία τους συνεισφορά.

Σέρρας 15 Ἀδάρ 5866 (12 Μαρτίου 1906).

278. Παράσταση πού ὁργανώθηκε ἀπ’ τὸ σύλλογο «Lomde Tora» («μελετητὲς τῆς Τορά») στά Σέρρας τὸ 1907.

Ὁ σύλλογος «Lomde Tora» πού ἀποτελεῖται ἀπὸ τριάντα μαθητὲς τοῦ σχολείου μας καί σκοπὸς του εἶναι νά βοηθᾷ τούς φτωχοὺς μαθητὲς καί νά τούς προμηθεύει τὰ ἀπαραίτητα βιβλία γιά τίς σπουδὲς τους τῆς ἁγίας γλώσσας μας, γιόρτασε τὴν πρώτη του ἐπέτειο τὸ Σάββατο 23 Φλεβάρη στή συναγωγὴ τῆς πόλης μας. Ὁ ναὸς ἦταν πολὺ μικρὸς γιά νά χωρέσει τὸ πολυπληθὲς κοινόν. Ἡ γιορτὴ ἦταν πολὺ ραῖα καί εἶχε τρομερὴ ἐπιτυχία. Ἐβραϊκά τραγούδια καί στά ἰσπανικά, κωμωδίες, ὁμιλίες καί ὅλα ἐγίναν μέ ὑποδειγματικὴ τάξη. Σέρρας 10 Ἀδάρ 5867 (24 Φλεβάρη 1907) (σ. 156).

501. Γράμμα ἀπὸ τὰ Σέρρας, 12 Νισάν 5874 (8 Ἀπρίλη 1914). Τὸ Σάββατο 8 Νισάν (4 Ἀπρίλη), ἐγίνε στὸ κτίριο τοῦ σχολείου τῆς Alliance τῆς πόλης μας μιά μικρὴ γιορτὴ μέ τὴν εὐκαιρία τῆς διανομῆς ἱματισμοῦ στοὺς ἀπόρους μαθητὲς. Ὑστερα ἀπὸ ὀρισμένους ὁμιλίες, ἡ γιορτὴ συνεχίσθηκε μέ τὸν ὕμνο τῆς Alliance καί μέ μιά μικρὴ θεατρικὴ παράσταση στά γαλλικά, πού τὴν ἐπαῖξαν μαθήτριες πού εἶχαν μεγάλη ἐπιτυχία. (σ. 267)

Γράμμα ἀπὸ τὰ Σέρρας 1915

Τὸ περασμένο Σάββατο, 20 Μάρτη, ἐγίνε ἡ γιορτὴ γιά τὴ διανομὴ ἱματισμοῦ σὲ ἀπόρους μαθητὲς τῆς Alliance. Ἡ διανομὴ ἐγίνε τὸ Σάββατο τὸ ἀπόγευμα στὸ κτίριο τοῦ σχολείου τῆς Alliance. Ἡ αὐλαία σηκώθηκε γιά τὴν παράσταση «Ὁ γάμος τοῦ Παπιγιόν», πού παίχθηκε μέ μουσικὴ ἀπ’ τούς καλύτερους μαθητὲς τοῦ σχολείου. Οἱ μαθητὲς αὐτοὶ θαυμάστηκαν γιά τὴν τέλεια προφορὰ τους. Ἡ γιορτὴ τελείωσε μέ μιά χορωδία μέ τρεῖς φωνές, μέ μιά μικρὴ κωμωδία «Τὰ τέσσερα δαμάσκηνα», πού τὴν ἐπαῖξαν οἱ Ζάκ Γενή, Σολομών Ἀντζέλ μέ μεγάλη ἐπιδεξιότητα. Ἡ κωμωδία δὲν ἀφῆσε κανέναν χωρὶς νά γελάσει. (σ. 282).

556. Σχολικὴ γιορτὴ. Σέρρας 1916.

Στὴ σχολὴ τῆς Alliance τὴν περασμένη Παρασκευὴ στίς 4 τὸ ἀπόγευμα, ἐγίναν οἱ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις τῶν μαθητῶν τῶν δύο μεγαλύτερων τάξεων. Τὴν ἐπόμενη μέρα, Σάββατο 15 Ἀπρίλη, ἐγίνε μιά μικρὴ γιορτὴ μέ τὴν εὐκαιρία τῆς διανομῆς ἱματισμοῦ στὰ ὀρφανὰ καί τούς ἀπόρους μαθητὲς τοῦ σχολείου. Οἱ

Ἀφιέρωμα στους Ἑβραίους τῶν Σερρών

μεγάλοι μαθητές ἐπαιξαν ἓνα θεατρικό ἔργο σέ ἐβραϊκή γλῶσσα, μέ τόν τίτλο «Hana», πού ἔκανε πολύ κόσμο νά δακρύσει. Ἐπίσης, ἐπαιξαν μονόλογους καί ὀρισμένες σκηνές ἀπό τό Μολιέρο, πού προκάλεσαν τό γέλιο τοῦ κοινοῦ. Οἱ μαθητρίδες Μαργαρίτα Φαρατζή, Σαρίνα Κοέν καί οἱ μαθητές Ζάκ Γενή καί Σολομών Ἀζή, ἦταν οἱ πιό ἀξιοσημειώτες παρουσίες. Τοῦ ἀνταποκριτῆ μας, Σέρρας 18 Ἀπριλίου 1916 (σ. 290).

849. Ἡ πνευματική κίνηση στά Σέρρας.

Φιλολογική βραδιά μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐβραϊκῆς γιορτῆς τοῦ Χανουκά (Σέρρας 1933).

Τήν περασμένη Κυριακή στίς 26 Κισλέβ, (25 Δεκέμβρη 1932), ἡ πόλη τῶν Σερρών γιόρτασε μέ ἐξαιρετικό τρόπο τή γιορτή τῶν Μακκαβαίων στή μεγάλη αἴθουσα παραστάσεων τοῦ σχολείου. Τά ἔργα πού παίχθηκαν στά ἐβραϊκά εἶχαν προηγούμενα μεταφρασθεῖ στήν ἰσπανοεβραϊκή γλῶσσα ἀρκετά σωστά ἀπό τόν κύριο Ἀαρών Μπαρούχ, καθηγητῆ τῶν ἐβραϊκῶν, ὥστε νά μπορέσουν νά γίνουν κατανοητά ἀπ' τό κοινό. Τό σημαντικότερο μέρος τοῦ προγράμματος ἦταν ἓνα θεατρικό ἔργο στά ἐβραϊκά, μέ τίτλο «Ηζαγιόν λα Χανουκά», πού παίχθηκε μέ μεγάλη ἐπιδεξιότητα ἀπό δώδεκα περίπου νέους καί νέες διαφόρων

τάξεων. Ἡ νεαρή Λούση, κόρη τοῦ Δαβίδ Καμπελῆ, ἐνσάρκωσε τό ρόλο τῆς γιαγιάς μ' ἓναν τρόπο ζωντανό καί φυσικό καί οἱ νεαρές Ἑστέρ, κόρη τοῦ Ἀβραάμ Ἀβαγιού, Ἐλίρα, κόρη τοῦ Δαβίδ Ρούσσου, Ἑστέρ, κόρη τοῦ Οὐζίου, Ἑστέρ Καλντερόν, Ρετζίνα Ἀρδίτη, Σάρα, κόρη τοῦ Χαΐμ Κοέν, Βεατρίκη, κόρη τοῦ Ἀαρών Μπαρούχ, καί οἱ νέοι Ἰσαάκ, γιός τοῦ Ραχαμή Γενή, Μαΐρ, γιός τοῦ Μωύς Λαζάρ, Βιτάλ, γιός τοῦ Ἰωσήφ Μπουρλά καί ὁ Ἀλβέρτος Σιμαντώβ διακρίθηκαν γιά τό ὥραϊό τους παίξιμο (σ. 417).

Ἵσως ἡ ἐπιτάφεια πλάκα τοῦ Ναοῦμ Γιτσάκ Τσιμίνο, πού βρέθηκε σέ παρακείμενη χαράδρα, στήν περιοχή ὅπου ἄλλοτε τό ἐβραϊκό νεκροταφεῖο, ὅπου εἶναι χαραγμένα τά παρακάτω:

«Πρός ἐσάς περαστικούς
ὕψωσα φωνή θρήνου
μέ ψυχῇ θλιμένη

γιά τό χαμό τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου»

νά εἶναι ἓνα αἰώνιο μνημόσυνο γιά ὁλόκληρη τήν ἐβραϊκή κοινότητα τῆς πόλης.

Τό Κ.Ι.Σ. ζητᾷ τήν ἔκδοση τοῦ Ναζι ἐγκληματία πολέμου Ἀλόις Μπρύννερ

Τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ἑλλάδος, τό ὁποῖο κατά τό νόμο ἐκπροσωπεῖ τόν Ἑλληνικό Ἑβραϊσμό, γνωστοποιεῖ σχετικά μέ τόν ἐγκληματία πολέμου Ἀλόις Μπρύννερ τά παρακάτω:

Ο Ἀλόις Μπρύννερ, μαζί μέ τόν εἰδεχθῆ ἐγκληματία Ἀϊχμαν, ἦταν ἀπό τούς κυριότερους παράγοντες τῆς ἐξοντώσεως τῶν 50 καί πλέον χιλιάδων Ἑλλήνων Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης.

Μέχρι τώρα ὁ ἐλληνικός Ἑβραϊσμός δέν εἶχε ζητήσει τήν ἐπί τοῦ θέματος παρέμβαση τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐπειδή οἱ συριακές ἀρχές δήλωναν ὅτι ὁ Μπρύννερ δέν βρίσκεται στή Συρία. Ἦδη, ὅμως, ὁ ἱδιος ὁ Μπρύννερ, σέ συνέντευξη πού ἔδωσε σέ γερμανικό περιοδικό, δήλωσε ὅτι ζεῖ στή Συρία καί ὅτι δέχεται εὐχαρίστως νά δικάσῃ σέ ὅποιαδήποτε χώρα ἐκτός τοῦ Ἰσραήλ.

Μετά ἀπ' αὐτή τή σαφή δήλωση τοῦ Μπρύννερ, ζητᾶμε ἀπό τήν ἐλληνική κυβέρνηση, κυβέρνησι τῆς πατρίδος μας, νά ζητήσῃ ἀπό τή Συρία τήν ἔκδοση τοῦ Μπρύννερ στήν Ἑλλάδα καί τήν παραπομπή του στήν Ἑλληνική Δικαιοσύνη, γιά νά δώσῃ λόγο γιά τὰ ἐγκλήματά του σέ βάρος δεκάδων χιλιάδων χαμένων ἀδελφῶν μας τῆς Θεσσαλονίκης. Μεταξύ αὐτῶν τῶν

ἀθῶνων θυμάτων ὑπῆρξαν καί δεκάδες τραυματίες τοῦ ἐλληνοϊταλικοῦ πολέμου, τούς ὁποίους ὁ Μπρύννερ φόρτωσε μέ τά δεκανίκια σέ βαγόνια, ὅπως τά ζῶα, μέ προορισμό τήν «τελική λύση» τοῦ Ἀουσβιτς.

Ὁ Ἑβραϊσμός τῆς Ἑλλάδος πιστεύει ὅτι ἡ ἐλληνική κυβέρνηση θά δώσῃ ἀμεση συνέχεια στό ἐπίσημο αὐτό αἶτημα καί θά καταβάλῃ κάθε προσπάθεια, ὅπως τό ἀνθρωπόμορφο αὐτό τέρας, πού ὀνομάζεται Ἀλόις Μπρύννερ, λογοδοτήσῃ ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης.

Ὁ Πρόεδρος
Ἰωσήφ Λόβινγκερ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ραφαήλ Μ. Σαμπεθαί

* Ἀπαντώντας σχετικά ὁ κυβερνητικός ἐκπρόσωπος, ἔκανε αὐτὴν ἀκόλουθη δήλωση:

«Τό ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἐξετάζει προσεκτικά τήν περίπτωση καί εἶναι στίς προθέσεις τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, σέ συνεργασία μέ τίς ἄλλες ἐνδιαφερόμενες εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις, νά μὴ διαφύγει τῆς Δικαιοσύνης ἄτομο πού πρέπει νά λογοδοτήσῃ γιά τίς κατηγορίες πού τόν βαρύνουν γιά εἰδεχθῆ ἐγκλήματα κατά τή διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου».

Ο Ραούλ Βάλενμπεργκ ήρωας και θύμα
της άφυσίωσής του στο καθίκον

Η αληθινή ιστορία του Βάλενμπεργκ

Πάνω από 100.000 Έβραίοι
της ναζιστοκρατούμενης Ούγγαρίας
όφειλουν τη ζωή τους σ' αυτόν.

Χωρίς τις μεσολαβητικές προσπάθειες, αλλά
καί τις πρωτοβουλίες του Σουηδού άριστοκράτη,
οι παραπάνω Έβραίοι θά είχαν συλληφθεί
από τά «Ές Ές» τό 1944 καί θά είχαν σταλεί
σέ στρατόπεδα εξόντωσης.

Τόν Ιανουάριο του 1945 ό Βάλενμπεργκ συνελήφθη
από τούς Σοβιετικούς,
τά στρατεύματα των οποίων είχαν καταλάβει,
στό μεταξύ, την Ούγγαρία.

Ήταν τότε μόλις 31 χρονών.

Κατά τούς Σοβιετικούς, ό Βάλενμπεργκ πέθανε
τόν Ιούλιο του 1947 στίς φυλακές Λιουμπλιάνα
της Μόσχας.

Ζύμφωνα μέ μαρτυρίες, όμως, ό Σουηδός
άνθρωπιστής είναι άκόμα ζωντανός. Τόν έχουν δει
άτομα πού έχουν «ζήσει»

σέ φυλακές καί στρατόπεδα συγκέντρωσης
της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο Ραούλ Βάλενμπεργκ στάλθηκε στή Βουδα-
πέστη τόν Ιούλιο του 1944 ως επικεφαλής
άποστολής του Συμβουλίου γιά τούς Πρό-
σφυγες Πολέμου των ΗΠΑ. Τόν είχε παρα-
χωρήσει (μετά από σχετική αίτηση της άμε-
ρικανικής κυβέρνησης) τό ύπουργείο Έξω-
τερικών της Σουηδίας.

Ο νεαρός Σουηδός διπλωμάτης επέδειξε άμέσως έν-
τυπωσιακό ζήλο. Αγοράστηκαν συνολικά 38 σπίτια, στά
οποία άναρτήθηκε ή σουηδική σημαία. Στά σπίτια αυτά,
πού βρίσκονταν στό κέντρο καί τά περίχωρά της ούγγρι-
κής πρωτεύουσας, βρήκαν άσυλο κάπου 8.000 Έβραίοι-
πούλα.

Ο Βάλενμπεργκ φρόντισε επίσης νά δοθεί ή σουηδική
ύπηκοότητα σέ άλλους 20.000 Έβραίους, ώστε νά γλιτώ-
σουν τή σύλληψη. Νά σημειωθεί ότι ως τήν άνοιξη του
1944 (άντίθετα από ό,τι συνέβαινε σέ χώρες πού βρί-
σκονταν υπό ναζιστική κατοχή) στήν Ούγγαρία δέν είχε

έκδιωχθεί ούτε ένας Έβραίος.

Υπενθυμίζεται ότι από τό 1920 τή χώρα αυτή κυβερ-
νούσε μία χούντα υπό τόν ναύαρχο Νικόλα Χόρτι, ή ό-
ποια τό 1940 ένέταξε τήν Ούγγαρία στό στρατόπεδο των
δυνάμεων του Άξονα.

Η άποστολή του άριστοκράτη Σουηδού διπλωμάτη
στή Βουδαπέστη άποφασίστηκε όταν έγινε γνωστό-στήν
Ούάσιγκτον ότι επέκειντο διωγμοί των Έβραίων της
Ούγγαρίας καί ότι μονάδες των «Ές Ές» είχαν έρθει
στή χώρα αυτή από τή Γερμανία ειδικά γιά τό σκοπό αύ-
τό.

Στίς προσπάθειες γιά τή διάσωση όσο τό δυνατόν πε-
ρισσότερων Έβραίων, καθοριστικής σημασίας ήταν ή
βοήθεια της βαρόνης Έλισάβετ Κεμένι, μέ τήν οποία ό
(30χρονος τότε) Βάλενμπεργκ συνδέθηκε έρωτικά.

Η βαρόνη ήταν ή σύζυγος του Ούγγρου ύπουργού Έ-
ξωτερικών, του βαρόνου Γκάμπορ Κεμένι καί είχε τή δυ-
νατότητα νά εξασφαλίζει ειδικές άδειες, οι κάτοχοι των
οποίων άκόμα καί άν ήταν Έβραίοι, δέν υπέκειντο σέ
διωγμούς.

Νά σημειωθεί ότι μετά τόν πόλεμο ό βαρόνος Κεμένι
δικάστηκε ως έγκληματίας πολέμου, καταδικάστηκε καί
άπαγχονίστηκε, ή δέ σύζυγός του (πού ήταν Έβραία) έγ-
καταστάθηκε στό Μόναχο, όπου καί ζει μέχρι σήμερα.

Συνελήφθη από τούς Ρώσους

Ο Βάλενμπεργκ συνελήφθη μετά τήν κατάληψη της
Βουδαπέστης από τά σοβιετικά στρατεύματα.
Στίς 15 Ιανουαρίου 1945 μία περίπολος του Έρυ-
θρου Στρατού εισέβαλε στήν πολυκατοικία της οδού
Μπενκζούρ 16, όπου ό Σουηδός διπλωμάτης είχε τό γρα-
φείο του.

Στό ίδιο κτίριο (τό οποίο — σημειωτέον — βρισκόταν
υπό τήν προστασία του Διεθνούς Έρυθρου Σταυρού) εί-
χαν εξασφαλίσει άσυλο 25 έκλεκτά μέλη της έβραϊκής
κοινότητας της ούγγρικης πρωτεύουσας. Ένας άπ' αυ-
τούς, όνόματι Στέφεν Ράντι (ό οποίος ζει σήμερα στή
Νέα Υόρκη) θυμάται:

«Οι Ρώσοι ήρθαν άφου πρώτα έρεύνησαν τό ύπόγειο.
Ζήτησαν νά δούν ταυτότητες. Ο στρατιώτης πού κοίτα-

‘Η αληθινή ιστορία του Βάλεμπεργκ

Ξε τὰ χαρτιά του Βάλεμπεργκ είδοποίησε άμέσως έναν άξιωματικό. ‘Ο τελευταίος ζήτησε από τό Σουηδό διπλωμάτη νά τόν άκολουθήσει ώς τό άρχηγείο. ‘Ο Ραούλ υπάκουσε. ‘‘Όλοι νομίζαμε ότι σέ μία δυό ώρες τό πολύ, θά ήταν πίσω...».

‘Ο Τσάρλς Βίλελμ (ένας δικηγόρος πού ζει σήμερα στις Βρυξέλλες), ήταν ό τελευταίος μέ τόν όποιο μίλησε ό Σουηδός διπλωμάτης πρίν όδηγηθεί από τούς Σοβιετικούς στό Ντεμπρέτσεν, όπου είχε τήν έδρα της μία προσωρινή ούγγρική κυβέρνηση.

‘Ο Βάλεμπεργκ τού είπε ότι θά πήγαινε νά μιλήσει στόν στρατάρχη Μαλινόφσκι σχετικά μέ τίς δυνατότητες γιά τήν ίδρυση στή Βουδαπέστη ενός ιδρύματος γιά τήν περιθαλψη Έβραίων προσφύγων. Πρίν αναχωρήσει ό Βάλεμπεργκ έδωσε οδηγίες στους (έπίσης Σουηδούς) βοηθούς του γιά τή διευθέτηση όρισμένων έκκρεμών ύποθέσεων. Τή γαλάζια λιμουζίνα πού τόν μετέφερε θά όδηγούσε ένας Έβραίος, όνόματι Βίλμος Λανγκφέλντερ, πού είχε γλιτώσει τή σύλληψη από τά ναζιστικά στρατεύματα χάρη στήν έγκαιρη μεσολάβηση του Σουηδού διπλωμάτη.

‘Όταν ή λιμουζίνα ξεκίνησε, τήν άκολουθήσαν δύο μοτοσυκλετιστές, οι οποίοι — κατά τόν Βίλελμ — φορούσαν τά ειδικά κόκκινα περιβραχιόνια τών άνδρών της «Νί Κά Βέ Ντέ», δηλαδή τών ύπηρεσιών άσφαλείας της Σοβιετικής Ένωσης.

Στό Ντεμπρέτσεν ό Βάλεμπεργκ δέν έφθασε ποτέ. Στίς 16 Ιανουαρίου 1945 ό Σουηδός πρεσβευτής στή Μόσχα πληροφορήθηκε από στέλεχος του σοβιετικού ύπουργείου Έξωτερικών ότι «γιά τήν προστασία του κ. Ραούλ Βάλεμπεργκ είχαν ληφθεί ειδικά μέτρα από τίς σοβιετικές στρατιωτικές άρχές».

Γιά ένα διάστημα δέν ύπήρχε καμία πληροφορία σχετικά μέ τόν Βάλεμπεργκ (ή τόν όδηγό του). Τό Φεβρουάριο του 1945 ή πρεσβευτής της Σοβιετικής Ένωσης στή Στοκχόλμη, ή Άλεξάνδρα Κολοντάι, είπε στή σύζυγό του Κριστόφ Γκίντερ, του Σουηδού ύπουργού Έξωτερικών, ότι ό «νεαρός Ραούλ» είναι καλά και ότι βρίσκεται σέ άσφαλές μέρος. Λίγες μέρες άργότερα ή Κολοντάι διαβεβαίωσε τή μητέρα του Σουηδού διπλωμάτη, πού τήν επισκέφθηκε στήν πρεσβεία ότι ή συνάντησή της μέ τό γιό της ήταν ζήτημα «τό πολύ μιάς έβδομάδας».

Είχε έκτελεστεί

Αρχές Μαρτίου ό έλεγχόμενος από τούς Σοβιετικούς ραδιοφωνικός σταθμός του Κοσούτ μετέδωσε ότι ό Βάλεμπεργκ «είχε έκτελεσθεί από τήν Γκεστάπο». Τόν Άπρίλιο ή άμερικανική κυβέρνηση προσφέρθηκε έπίσημα νά βοηθήσει στις έρευνες γιά τόν Σουηδό άνθρωπιστή. ‘Όμως ή σουηδική κυβέρνηση άρνήθηκε τήν προσφορά μέ τήν αίτιολογία ότι τήν ύπόθεση είχαν αναλάβει (και «έκαναν ό,τι ήταν δυνατόν») οι σοβιετικές άρχές.

Στίς 3 Νοεμβρίου 1945 ό πρεσβευτής της Σουηδίας στή Μόσχα Στάφαν Σόντερμπλομ ζήτησε πληροφορίες από τή σοβιετική κυβέρνηση σχετικά μέ τήν πορεία τών έρευνών γιά τόν Βάλεμπεργκ. Τού είπαν ότι ακόμη περίμεναν τή σχετική έκθεση του διοικητή της μονάδας πού είχε τό Σουηδό διπλωμάτη «ύπό τήν προστασία της».

Τόν Ιούνιο του 1946 ό Σόντερμπλομ κατάφερε νά δει τόν ίδιο τόν Στάλιν. Σύμφωνα μέ τήν έπίσημη άναφορά

του (πού δόθηκε στή δημοσιότητα στή Σουηδία τό 1981), ό Σοβιετικός ήγέτης τόν δέχθηκε μέ έγκαρδιότητα και άφού «άκουσε μέ συμπάθεια» τό αίτημα, ύποσχέθηκε ότι θά τό τακτοποιήσει.

Ένα μήνα άργότερα ή οίκογένεια του Σουηδού διπλωμάτη πληροφορήθηκε από έναν Ούγγρο άστυνομικό ότι ό Βάλεμπεργκ είχε μείνει γιά ένα διάστημα σέ ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης στό Βοστάνι της Βεσσαρίας, κατά τήν μεταγωγή του σέ σοβιετικές φυλακές. ‘Ο άστυνομικός, πού ήταν κρατούμενος στό ίδιο στρατόπεδο, επέμενε πώς είχε δει τόν Σουηδό άνθρωπιστή μέ τά ίδια του τά μάτια.

Στίς 18 Αύγουςτου 1947 ό Σοβιετικός ύπουργός Έξωτερικών, ό Άντρέι Βισίνσκι, έστειλε στό Σουηδό όμολόγό του έπιστολή, στήν όποία άναφέρεται ότι:

«Παρά τίς έρευνες πού διέταξε τό Γενικό Έπιτελείο και διενεργήθηκαν από τά άρχηγεία της στρατιωτικής άστυνομίας και τών ύπηρεσιών άσφαλείας, δέν κατέστη δυνατόν νά βρεθούν τά ίχνη του έν λόγω άτόμου (σ.σ. του Ραούλ Βάλεμπεργκ)».

Στήν ίδια έπιστολή άναφέρεται έπίσης, ότι άτομο ύπό τό όνομα Βάλεμπεργκ «δέν είχε συλληφθεί ποτέ στή Σοβιετική Ένωση ή σέ περιοχή πού έλέγχετο άπ’ αυτή». Αύτή ήταν ή έπίσημη θέση της σοβιετικής κυβέρνησης γιά δέκα όλόκληρα χρόνια.

Στή Σουηδία ή «Έπιτροπή γιά τόν Βάλεμπεργκ» πού είχε συσταθεί και δραστηριοποιήθει στό μεταξύ, συγκέντρωσε σέ τόμους ένα έκατομμύριο ύπογραφές γιά τήν άπελευθέρωση του συμπατριώτη τους. Οι τόμοι στάλθηκαν στόν Στάλιν.

Έξάλλου κατατέθηκαν σχετικές έρωτήσεις στή σουηδική Βουλή, ένώ άρθρα σχετικά μέ τόν «Γολγοθά» του Σουηδού άνθρωπιστή έμφανίστηκαν σέ έφημερίδες και περιοδικά τόσο στή Σουηδία όσο και σέ άλλες περιοχές.

Τό 1947 έπίσης, μία ομάδα διακεκριμένων έπιστημόνων, μέ έπικεφαλής τόν Άλμπερτ Άϊνστάιν, ζήτησε νά προταθεί ό Βάλεμπεργκ γιά τό βραβείο Νομπέλ γιά τήν ειρήνη της χρονιάς εκείνης. Νά σημειωθεί ότι ό Σουηδός διπλωμάτης προτάθηκε (χωρίς έπιτυχία έπίσης) και γιά τό Νομπέλ ειρήνης του 1981.

Τόν Φεβρουάριο του 1952 τό θέμα ήρθε ξανά στήν έπικαιρότητα, όταν άπελευθερώθηκε τό προσωπικό της Ιταλικής πρεσβείας στή Σόφια, πού είχε φυλακιστεί από τούς Σοβιετικούς μετά τήν είσοδο τών στρατευμάτων τους στή βουλγαρική πρωτεύουσα.

Ένας από τούς άπελευθερωθέντες ήταν ό άκόλουθος Τύπου της πρεσβείας, ό Κλαούντιο ντε Μόρ. Σέ μία δέξωση πού έγινε άργότερα πρós τιμή τους στή Ρώμη, ό ντε Μόρ άποκάλυψε ότι:

«Στίς φυλακές τό Λεφορτόβο, στίς όποιες δέν έκρατούντο μόνο διπλωμάτες από χώρες του Άξονα, ύπήρχε και ένας Σουηδός διπλωμάτης, πού είχε αναπτύξει φιλανθρωπικές δραστηριότητες στή Βουδαπέστη. Κάποιος πού όνομαζόταν Ραούλ Βάλεμπεργκ».

Στό διπλανό κελί

Σέ δύο Σουηδούς διπλωμάτες πού τόν επισκέφθηκαν λίγες μέρες άργότερα, ό ντε Μόρ είπε ότι γιά πολύ καιρό ό Σουηδός άνθρωπιστής «έμενε» στό διπλανό κελί, πού είχε τόν αριθμό 151. Τότε ή σουηδική κυβέρνηση άνακίνησε ξανά τό θέμα. Έπίσης, σέ ένδειξη καλής θέλησης, άπελευθέρωσε και άπέλασε στή Σοβιετι-

Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Βάλεμπεργκ

κή Ἐνωση ἀριθμὸ ἀτόμων πού εἶχαν καταδικαστεῖ γιὰ κατασκοπία. Ἀργότερα ἐγινε γνωστὸ ὅτι ἀπὸ πλευρὰς Μόσχας εἶχε γίνει ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ Βάλεμπεργκ μὲ τοὺς παραπάνω κατασκόπους.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1956 κατὰ τὴ διάρκεια ἐπίσημης ἐπίσκεψης στὴ Μόσχα, ὁ Σουηδὸς πρωθυπουργὸς Τάγκε Ἐρλάντερ ἐπιχείρησε νὰ ρωτήσῃ εὐθέως τὸ Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Κ.Κ. τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης, τὸν Νικήτα Κρούστσεφ, σχετικὰ μὲ τὸν Βάλεμπεργκ. Ἡ ἀπάντησή τοῦ Κρούστσεφ ἦταν ἐκρηκτικὴ: «Δὲν θέλω νὰ ξανακούσω αὐτὸ τὸ ὄνομα. Οὔτε ξέρω τίποτα γι' αὐτὸ τὸ πρόσωπο, οὔτε θέλω νὰ μάθω. Ἄν ξαναπεῖτε αὐτὸ τὸ ὄνομα, θὰ ἀποχωρήσω ἀπὸ τίς συνομιλίες».

Ἦχει πεθάνει

Στὶς 6 Φεβρουαρίου 1952, ὅμως, σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸ Σουηδὸ ὁμολογῶ τοῦ ὁ Σοβιετικὸς ὑφυπουργὸς Ἐξωτερικῶν Ἀντρέι Γκρομύκο παραδέχθηκε ὅτι ὁ Βάλεμπεργκ εἶχε πεθάνει τὸν Ἰούλιο τοῦ 1947 στὶς φυλακὲς τῆς Λιουμπλιάνκα τῆς Μόσχας. Σύμφωνα μὲ τὴ χειρόγραφη ἀναφορὰ τοῦ ὑγειονομικοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν φυλακῶν Α.Κ. Σμολτσόφ πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἀσφαλείας Ἀμπακούμοφ, ὁ Βάλεμπεργκ πέθανε ἀπὸ καρδιακὴ προσβολή.

Τέσσερα χρόνια ἀργότερα τὸ θέμα τοῦ Σουηδοῦ ἀνθρωπιστῆ ξαναζωντάνεψε: Ἐνας Σοβιετικὸς καθηγητὴς ὀνόματι Α.Λ. Μιάσνικοφ εἶπε σὲ μιὰ Σουηδέζα συνάδελφό του, πού τὴ γνῶριζε ἀπὸ χρόνια, ὅτι ὁ Βάλεμπεργκ ἦταν ἀσθενὴς του. Ὅταν ἡ Σουηδέζα γιαιτρός, πού ὀνομαζόταν Νανά Σβάρτς (συνοδοευομένη ἀπὸ τὸν πρεσβευ-

τὴ τῆς Σουηδίας στὴ Μόσχα) ξαναπῆγε τὴν ἐπομένη στὸ γραφεῖο τοῦ Μιάσνικοφ, ἐκεῖνος ἀναίρεσε τὴ δήλωσή πού εἶχε κάνει 24 ὥρες πρίν. Ἐπίσης, ὑποστήριξε ὅτι δὲν ἤξερε κανένα ἄτομο μὲ τὸ ὄνομα Βάλεμπεργκ.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1977 κάποιος Ἀβραάμ Καλίνσκι, ἕνας πολωνικῆς καταγωγῆς Ἰσραηλινός, ἔκανε γνωστὸ στὸν πρεσβευτὴ τῆς Σουηδίας στὸ Τέλλ Ἀβίβ ὅτι ὅταν ἦταν κρατούμενος στὶς φυλακὲς Βλαντιμίρ, πού βρίσκονται κοντὰ στὴ Μόσχα, εἶχε δεῖ τὸν Βάλεμπεργκ, ὁ ὁποῖος κρατοῦνταν ἐκεῖ.

Ἐνας Ρωσοεβραῖος ὀνόματι Γιάν Καπλάν ὑποστήριξε, τὸ 1975, ὅτι εἶχε κάνει στὴν ἴδια φυλακὴ, τῆς Μπουτούρκα, κοντὰ στὸ Ἰρκούσκ, μὲ τὸν Σουηδὸ ἀνθρωπιστὴ καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Βάλεμπεργκ τοῦ εἶπε πῶς ἐξέτιε ποινὴ φυλακίσεως 30 χρόνων.

Σύμφωνα μὲ μαρτυρίες ὁργανώσεων ἀντιφρονοῦντων, ὁ Σουηδὸς διπλωμάτης εἶχε «θεαθεῖ» ἐπίσης: τὸ 1978 στὸ ψυχιατρικὸ τμήμα τῶν φυλακῶν τοῦ Μπλακόβεσενσκ, πού βρίσκονται κοντὰ στὰ σινοσοβιετικὰ σύνορα καὶ τὸ 1980 στὶς φυλακὲς τοῦ Λένινγκραντ.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἡ σουηδικὴ κυβέρνηση ἔκανε νέο διάβημα στὴν ἀντίστοιχη σοβιετικὴ. Ἡ ἀπάντησή τῆς τελευταίας ἦταν ἡ γνωστὴ. Ὁ Βάλεμπεργκ πέθανε στὶς φυλακὲς Λιουμπλιάνκα τῆς Μόσχας τὸν Ἰούλιο τοῦ 1947.

Νὰ σημειωθεῖ ὅτι μετὰ τὴν ἀποκάλυψη πού ἔκανε γιὰ τὸν Βάλεμπεργκ ὁ Ρωσοεβραῖος Καπλάν — σύμφωνα μὲ τὴν καταγγελία τῆς γυναίκας του — ἀπῆλθε ἀπὸ τὸ σπίτι του ἀπὸ ἄνδρες τῶν σοβιετικῶν ὑπηρεσιῶν ἀσφαλείας καὶ «ἐκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη του».

Ἀπὸ τὸν «Ἐλεύθερο Τύπο», 6.11.1985

Ἡ προβολὴ ταινίας στὴν ΕΡΤ-2 γιὰ τὸν Βάλεμπεργκ

Σχετικὰ μὲ τὴν προβολὴ σὲ δύο συνέχειες ἀπὸ τὴν ΕΡΤ-2 ταινίας γιὰ τὸν Βάλεμπεργκ, ἡ Ἄννα Κόντου (Ἑλένη Βλάχου) ἔγραψε στὴν «Καθημερινή» (10.11.1985) τὰ παρακάτω:

Πολὺ θὰ ἤθελα νὰ μὲ διαβάσουν σήμερα, καὶ νὰ μὲ προσέξουν καί, ἴσως, καὶ νὰ μοῦ ἀπαντήσουν, οἱ νέοι διευθυντὲς τῆς ΕΡΤ — τῆς ἑνῆ καὶ τῆς δύο —, διότι πιστεύω ὅτι κάπως μοιράζονται τίς εὐθύνες.

Πολλὰ ζητάω; Ἴσως. Διότι τὸ θέμα, ἀλήθεια, εἶναι σοβαρό. Τὸ ἔργο πού πρόβαλε τὴν περασμένη ἐβδομάδα ἡ ΕΡΤ-2, θὰ τὸ εἶδαν καὶ θὰ τὸ θυμούνται πολλοί. Πρόκειται γιὰ τὸ δραματικὸ «ντοκυμανταίρ» γύρω ἀπὸ τὸ ἥρωικό πρόσωπο τοῦ Σουηδοῦ διπλωμάτη Ραούλ Βάλεμπεργκ, πού ὑποδύεται ὁ Ρίτσαρντ Τσάμπερλαιν.

Ἡ ταινία θὰ μπορούσε νὰ ἦταν καλύτερη, μὲ σκηνοθεσίαι λιγότερο μονότονη, ἀλλὰ, πάντως, φέρνει στὴ μνήμη ἑνα ἀπὸ τὰ πιὸ συγκινητικὰ κεφάλαια τοῦ τέλους τοῦ πολέμου... Τὴν, ὡς ἐκ θαύματος, σωτηρία κάπου 100.000 Ἑβραίων τῆς Οὐγγαρίας πού εἶχε καταδικάσει σὲ ἐξόντωση, μέσα στὸ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ὁ ἴδιος ὁ Ἀϊχμαν, σὲ ἀποκορύφωμα ἀγριότητος, καθὼς ἐβλεπε τὸν πόλεμο νὰ χάνεται καὶ τὰ ὄνειρα μιᾶς γερμανικῆς παντοκρατορίας νὰ σβήνουν.

Τοὺς ἔσωσε ὁ Βάλεμπεργκ, ὁ ὁποῖος ὅμως, πλήρωσε

ἀκριβὰ τίς ἥρωικές του πράξεις. Ὅταν ἐλευθερώθηκε ἡ Βαρσοβία ἀπὸ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα, χάθηκαν τὰ ἴχνη του. Ἀπὸ τότε ἡ οἰκογένειά του τὸν ἀναζητεῖ — κυρίως στὰ ρωσικὰ στρατόπεδα καὶ φυλακὲς — διότι κατὰ καιροὺς ὑπῆρξαν φήμες ὅτι τὸν εἶχαν ἀναγνωρίσει — ἀλλὰ ὅλες οἱ προσπάθειες καὶ τὰ ἐκατομμύρια τῶν Βάλεμπεργκ, ἀπέτυχαν.

Τώρα ποιά εἶναι ἡ καταγγελία; Προσέξτε τὴν, σὰς παρακαλῶ κύριοι τῆς ΕΡΤ καὶ ἀναζητήσατε τὸν ἢ τοὺς ὑπευθύνους. Διότι ἐκεῖ, στὴν τελευταία σκηνή, στὴν ἐλεύθερη, δημοκρατικὴ ἐλληνικὴ τηλεόραση, ἐπесе ψαλίδι, γιὰ νὰ μὴ θιγεί, ὕστερα ἀπὸ 40 χρόνια, ποιός; Ἡ σημερινὴ Ρωσία; Διότι κόπηκε τὸ τελευταῖο ἀκριβῶς ἐπεισόδιο, ἀκριβῶς αὐτὸ, πού δείχνει τὸ νέο Σουηδὸ διπλωμάτη νὰ συλλαμβάνεται καὶ νὰ κακοποιεῖται ἀπὸ Σοβιετικούς στρατιῶτες.

Ἡ ΕΡΤ-2, ἔκοψε αὐτὴ τὴν τελευταία σκηνή! Μιά ἱστορικὴ ἀλήθεια, πού κρατεῖ ἀκόμη ζωντανὸ τὸν θρύλο τοῦ Βάλεμπεργκ, τὴ θυσία ἡ ἐλληνικὴ τηλεόραση, σὲ δουλειά, ἀσυγχώρητη, ἀνεξήγητη, ἀχρηστὴ - κρίση λογοκρισίας!

Τολμᾷ κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γιατί;

□ Σχετικὰ ἐγινε διάβημα στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνηση ἀπὸ τὴ σουηδική, ἐνῶ ἡ βουλευτὴς κ. Β. Τσουδεροῦ κατέθεσε ἐρώτηση στὴ Βουλὴ. Κατὰ πάσα πιθανότητα ἡ ταινία θὰ προβληθεῖ ἐκ νέου, χωρὶς περικοπές.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωής είναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)